

La violència de gènere

Eva Patrícia Gil Rodríguez i Imma Lloret Ayter

L'edició d'aquesta obra ha comptat amb el suport del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Coordinació editorial: Lluís López

Edició: Jordi Pérez Colomé

Direcció editorial: Lluís Pastor

Disseny del llibre i de la coberta: Natàlia Serrano

Primera edició en llengua catalana: març 2007

© Eva Patrícia Gil Rodríguez i Imma Lloret Ayter , del text

© Editorial UOC, d'aquesta edició

Av. Tibidabo, 47, 08035 Barcelona

www.editorialuoc.com

Impressió: Reinbook

Aquesta obra està subjecta –si no s'indica el contrari– a una llicència Creative Commons de Reconeixement-No Comercial-Sense obra derivada 3.0 Espanya. Poden copiar, distribuir i comunicar públicament, sempre que reconeguen els crèdits de l'obra (autoria, Editorial UOC) de la manera especificada pels autors i l'Editorial que la publica. No poden fer ús comercial ni obra derivada sense el permís de l'Editor i dels autors. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

Què vull saber

Lectora, lector, aquest llibre li interessarà si vostè vol saber:

- Per què l'expressió violència de gènere és la designació més correcta d'aquest fenomen.
- Per què els maltractaments físics són només la punta de l'iceberg.
- Quines altres formes té la violència de gènere.
- Per què el sistema socioeconòmic actual és important per entendre la violència de gènere.
- Quins són els principals prejudicis i mites envers aquesta problemàtica.
- Com combatre aquest tipus de violència.

Índex de continguts

Què vull saber	3
Com pot ser?	7
ELS CONCEPTES BÀSICS	11
Què diferencia un home d'una dona	11
La violència simbòlica	18
ELS ANTECEDENTS HISTÒRICS	23
Les manifestacions del patriarcat	23
El capitalisme i el gènere	26
Els canvis actuals	32
EL PODER EN LES RELACIONS	38
LA VIOLÈNCIA CONTRA LES DONES EN LA PARELLA	43
Alguns prejudicis	43
Els models teòrics	46
El cicle de la violència	53
Tipus de maltractaments	56
Conseqüències de la violència	58
ALTRES FORMES DE VIOLÈNCIA	63

En el llenguatge	63
L'homofòbia	69
En la salut	72
El 'mobbing' o assetjament laboral	83
L'assetjament sexual	85
L'empobriment femení	87
L'estigmatització	89
PREGUNTES QUE NO ENS HEM DE FER	92
Bibliografia	95

Com pot ser?

Avui assistim a un reviscolament, o si més no a una visibilització corprenedora, de la violència de gènere. Són nombrosos els casos de maltractaments físics de dones per part de les seves parelles; cada dia apareixen als mitjans de comunicació aquests tipus d'agressions, que en ocasions fins i tot arriben a l'homicidi. Com és possible que en l'època actual, on es viu un ambient de tolerància aparent envers noves formes de sentir i pensar, aquestes notícies ens sacsegin cada dia? Com és possible que persones que s'estimen es puguin arribar a agredir psicològicament i físicament?

Amb exemples extrets tant de la pràctica terapèutica com de la vida quotidiana, en aquest llibre volem donar a conèixer alguns conceptes clau que permetin apropar-se i ajudin a comprendre la violència de gènere. Tot fent un repàs de les formes actuals en què es materialitza aquesta violència, explicarem qüestions bàsiques relatives a la violència envers les dones dins de la parella. També revisarem altres formes de violència de gènere que, cada cop més, podem observar en el nostre entorn: noves patologies com l'anorèxia nerviosa o algunes formes

de patiment físic i psíquic, actituds sexistes com l'homofòbia, i altres fenòmens relacionats amb el poder i la dominació simbòlica com ara el *mobbing* o assetjament psicològic a la feina.

Cal defugir les visions psicologistes i de caire individualista que simplifiquen el fenomen de la violència de gènere, victimitzant les dones i culpabilitzant les seves parelles. Així, estudiarem aquest fenomen en l'àmbit de la relació i en el seu context: quines són les formes de relació entre homes i dones que fan possible que es portin a terme agressions físiques i psicològiques en les relacions de parella? Quines són les condicions sociohistòriques que permeten l'aparició d'aquest fenomen? Quina és la relació que es dona entre el poder, la dominació i les relacions afectives entre les persones? També tractarem de qüestionar els mites segons els quals són les dones les principals reproductores de la seva situació, i on els homes esdevenen potencials maltractadors, estigmatitzats per la seva marca de gènere.

Aquesta obra ha de servir per tenir un panorama complet i entenedor de la violència de gènere. Així doncs, comencem introduint alguns conceptes bàsics, com ara què entenem per "gènere" i les seves diferències amb el concepte de "sexe", com també la definició de violència que fem servir. Utilitzarem el concepte "violència de gènere" per donar compte de tots els tipus de maltractament

—físic, psicològic o simbòlic— que pateixen les dones i també molts homes com a conseqüència de les formes amb què socialment entenem i construïm les nostres relacions entre gèneres. Bona part d'aquest llibre l'ocupa la violència envers les dones per part de les seves parelles. A l'hora de parlar d'aquest tema defugim un altre terme molt usat als mitjans de comunicació, el de "violència domèstica", ja que inclou altres tipus de violència i maltractament importants, com ara el maltractament a menors per part de familiars.

A continuació delimitem quines han estat les condicions que han permès l'aparició d'aquest fenomen dins de la nostra cultura, la qual, amb un caràcter fortament patriarcal i capitalista, ha tingut en la institució de la família nuclear un dels seus principals bastions. També abordarem el qüestionament actual d'aquesta institució. Tot seguit farem un repàs dels diferents models explicatius de la violència envers les dones dins de la parella, com també els diferents tipus de maltractaments que trobem dins d'aquest fenomen i les seves conseqüències.

En darrer lloc, hem considerat convenient conceptualitzar altres formes de violència de gènere que, tot i tenir un caràcter potser més subtil i insidiós, també formen part del fenomen, com ara la violència en el llenguatge, la violència envers les dones en l'àmbit de la salut, l'assetjament laboral i

sexual o l'homofòbia.

ELS CONCEPTES BÀSICS

Primer, és imprescindible definir què entenem per gènere, situar la seva aparició en la història occidental i distingir-lo del terme "sexe", el més usat tradicionalment per parlar de les diferències entre homes i dones. També cal definir què entenem per violència, ja que defugim visions reduccionistes que igualen la violència de gènere a les agressions físiques a les dones per part de les seves parelles. En realitat és un fenomen del qual aquests tipus de maltractaments només són "la punta de l'iceberg".

La violència de gènere pot ser entesa com un tipus de violència que no només fa referència a l'àmbit material, és a dir, a les agressions físiques i la manca de recursos econòmics, sinó també a l'àmbit simbòlic, és a dir, a les nostres emocions, els nostres desitjos i les nostres mancances a l'hora d'establir relacions afectives amb les persones, derivades de la forma com s'entenen i es construeixen la masculinitat i la feminitat en la nostra època.

Què diferencia un home d'una dona

Quan parlem de la diferència entre homes i dones moltes vegades parlem de diferències entre

sexes. Però en els darrers temps és habitual sentir a parlar, més que de diferències sexuals, de diferències de gènere. Per què aquest canvi de terme? A més d'un canvi de paraula, representa també un canvi conceptual? La resposta és sí.

Generalment es fa referència al sexe per parlar de les diferències de caire natural i biològic entre homes i dones, mentre que per gènere entenem aquelles diferències que tenen una dimensió social i cultural. La primera persona que va introduir la idea que les diferències entre homes i dones van més enllà de les diferències biològiques va ser Simone de Beauvoir, qui ja el 1949 va fer famosa la frase segons la qual "no es neix dona sinó que s'arriba a ser-ho". Amb aquesta idea trencava amb la vella i alhora actual idea segons la qual homes i dones som com som perquè així ho determina la naturalesa.

Tot i així, no va ser fins al 1964 que es va definir el terme "gènere", i va ser perquè un psiquiatra, Robert Stoller, buscava una paraula per poder diagnosticar aquelles persones que, encara que posseïen un cos d'home, se sentien dones.

Moltes vegades usem paraules noves per donar sentit a una complexitat que se'ns escapa, però si perdem complexitat també perdem les possibilitats d'entendre la subtilesa i la variabilitat d'un fenomen determinat. D'aquesta forma es va usar la paraula gènere com una manera de normalitzar i tancar d'una forma senzilla però també simplista aquestes

categories relacionades amb el fenomen transsexual.

Tot i així, aquesta distinció va ser molt ben rebuda pel moviment feminista, atès que el determinisme biològic (que implica que les dones som com som per naturalesa innata i per tant immutable) ha estat tradicionalment el gran argument que ha servit per justificar les pràctiques discriminatòries ("les dones són inferiors per naturalesa innata"). Per tant, les feministes, cap a finals dels seixanta, es van alçar de seguida en contra del determinisme biològic i a favor d'un construccionisme social, segons el qual la realitat és fruit del context i les circumstàncies, la qual cosa la fa fluida, relativa i canviant. D'aquesta forma la dicotomia sexe-gènere va passar a ser un axioma feminista no qüestionat.

Un altre dels motius pels quals aquesta dicotomia no va ser criticada per les feministes va ser que, en un segon moment del feminisme, la naturalesa i el cos de les dones van ser presos com una certesa innegable, a fi de ser usats com a llocs de resistència o realitats indiscutibles a partir dels quals es pogués construir un projecte polític amb trets identitaris.

Si en un primer moment del moviment feminista –anomenat feminisme de la igualtat–, es volia demostrar que les diferències home-dona no estaven determinades per naturalesa, en el

moviment feminista de la segona onada –també anomenat de la diferència– aquestes diferències van passar a ser interpretades per moltes pensadores com un tret essencial de la lluita política feminista, i la biologia es va convertir, per a algunes teòriques d'aquesta segona onada, en un factor clau en l'argumentació teòrica de les seves reivindicacions.

A finals dels anys vuitanta, i per qüestionar aquest essencialisme que entén el cos de la dona com una realitat innegable, es produeix una gran reacció per part dels moviments de dones lesbianes, negres o de classe obrera, que sentien que el feminisme parlava des d'una perspectiva blanca, occidental i de classe mitjana.

En conseqüència, el repte actual del feminisme seria el següent: ¿és possible generar noves concepcions del gènere que no excloguin altres realitats d'altres dones, no intel·lectuals ni blanques ni privilegiades, i fins i tot altres realitats que van més enllà de la distinció entre home i dona, com ara la del col·lectiu gai, lèsbic i transsexual, sense perdre força política? Per això el feminisme es proposa rebutjar un significat fix de la paraula "dona", sense perdre la capacitat d'articular els diferents grups en funció de les seves diferents problemàtiques.

Ara bé, la qüestió és que des de Stoller entenem el concepte de sexe (com a natura o cos) i gènere (com a cultura o raó) com a categories excloents. Tot i així, cal fixar-se que la seva definició també

suposa una correspondència absoluta, de manera que a un cos de dona li correspon un gènere femení, mentre que a un cos d'home li correspon un gènere masculí.

Què succeeix doncs amb aquelles persones en qui les característiques de sexe i gènere no es corresponen? Aquesta correspondència entre sexe i gènere és tan forta que aquests individus seran sens dubte etiquetats com a desviats per ells mateixos o pels altres, i sentiran segurament que o bé el seu cos o bé els seus desitjos no són com haurien de ser. Pot passar que la identitat entesa com a primordial sigui la del seu sexe, i per tant la persona haurà d'alterar els seus desitjos i els seus pensaments per tal d'adaptar-los al seu cos. Però també es pot considerar primordial la identitat de gènere; llavors l'individu haurà de transformar la seva aparença física, i la solució serà el canvi de sexe o d'aparença corporal sexual.

Caldria preguntar-nos de què serveix discutir si les diferències entre homes i dones són per naturalesa (sexe) o per cultura (gènere), si fet i fet natura i cultura estan obligades en el cas d'homes i dones a anar sempre de la mà. Siguin naturals o culturals, les diferències entre homes i dones semblen tenir un caràcter immutable. Un exemple en aquest sentit el constitueixen els bebès intersexuals: si un nadó neix amb característiques sexuals poc definides serà sotmès a operacions

quirúrgiques agressives amb l'objectiu d'assimilar-lo a una o altra categoria sexual.

Aquests casos ens parlen de la impossibilitat de pensar la nostra realitat en termes que no siguin els de la diferència entre homes i dones; si hem titllat aquestes operacions d'agressives és perquè moltes vegades comportaran que la persona no obtingui plaer genital en el futur durant les seves relacions sexuals, però la medicina prefereix reassignar l'ambigüitat en una o altra categoria encara que això comporti mutilar o violentar el cos del nadó intersexual. I és que una de les idees en què insistirem és que el fenomen de la violència de gènere és consubstancial a la nostra forma d'entendre les diferències i les relacions entre homes i dones, atès que són categories (home i dona) absolutament tancades i generen unes normes de comportament molt difícils –moltes vegades gairebé impossibles– de subvertir.

El fet d'entendre el gènere com un imperatiu social que obliga a portar a terme comportaments i desitjos només en una determinada direcció és una part fonamental del que avui dia anomenem violència de gènere. Ser home o dona comporta un seguit de comportaments i de desitjos que difícilment podem deixar d'assumir si volem ser acceptats socialment. I entre aquests comportaments o desitjos, l'heterosexualitat juga un paper més que destacable (fins i tot podríem dir que

definitiu).

No podem donar per acabada aquesta introducció als conceptes de sexe i gènere sense fer esment al fet que la definició de les categories "home" i "dona" es troba íntimament lligada a l'heterosexualitat, que segons moltes feministes forma part de les obligacions de gènere que imperen en la nostra societat. De fet, és fàcil adonar-nos que la mateixa definició d'home i de dona comporta l'obligatorietat de ser home i dona heterosexual.

Cal observar que quan un home o una dona duen a terme un comportament que no és propi del seu gènere (com ara quan un home plora en públic o una dona condueix un camió) de seguida es fan comentaris respecte a la seva orientació sexual. Això és perquè la definició social del que es considera ser home i el que es considera ser dona està íntimament lligada al que moltes autores consideren una "heterosexualitat obligatòria".

Judith Butler utilitza una cançó de l'Aretha Franklin, *You make me feel like a natural woman*, per explicar com per sentir-se naturalment dona (és a dir, per ser considerada sexualment com una dona) no només cal tenir el cos adequat, sinó que també necessitem sentir-nos atrets per una persona de diferent sexe que nosaltres: és l'altre (home) qui ens fa sentir com una "dona natural".

Segons Butler, les categories sexuals i naturals "home" i "dona", paradoxalment, es construeixen a

través d'un determinat dispositiu de relacions socials, ja que sense els altres (del sexe contrari) no es possible sentir-se "naturalment" home o dona. D'aquesta forma, l'homofòbia també es troba en les arrels del que en aquest llibre entenem com a violència de gènere.

La violència simbòlica

Hi ha tota una sèrie de violències lligades als significats socials del que entenem que és un home i el que entenem que és una dona. Es tracta de l'anomenada violència simbòlica, és a dir, aquella violència lligada a la construcció de les identitats de gènere, i que serà susceptible de patir qualsevol persona que no segueixi les normes i els imperatius socials vinculats al gènere.

És molt important visibilitzar que la violència vers les dones va molt més enllà de les imatges que ens mostren els mitjans de comunicació de la dona colpejada o assassinada. Considerem que s'ha de remarcar el fet que hi ha altres violències, de les quals no parlen els mitjans, que constitueixen la base de violències de caire físic i masclista.

Situar la violència de gènere només en l'àmbit de les agressions físiques ens protegeix de preguntes més profundes sobre la forma com hem construït no només les nostres identitats de gènere sinó també les nostres formes de relació. Així, les relacions de gènere es troben travessades per

determinades relacions de poder que han acabat normalitzant-se tant que han passat a ser de sentit comú, la qual cosa comporta que de vegades s'expliquin situacions pròpies de la nostra cultura com si fossin fruit d'un ordre suposadament natural. Per exemple, que les mares siguin les responsables en primer i últim terme de la cura dels fills és només una forma d'aquestes normes socials de gènere naturalitzades, perquè ¿és el fet natural de parir una justificació suficient per a aquesta responsabilitat?

La responsabilitat en molts casos gairebé exclusiva de les mares envers els seus fills no és una qüestió natural i immutable. Al contrari, l'exercici de la maternitat és ben diferent en funció de la cultura i el moment històric. Si parlem de la nostra societat, ens adonarem que ser mare situa la dona en una posició de vulnerabilitat social, atès que té la responsabilitat de la família sense tenir el poder dels recursos materials i econòmics, que històricament, a Occident, han estat en mans de l'home.

És fonamental, per tant, buscar explicacions més complexes i adonar-se que la violència de gènere va molt lligada a la forma com ens conformem com a homes i dones, com també a la vulnerabilitat en què es troben socialment moltes dones. El qüestionament de les relacions de gènere tal i com les entenem serà fonamental, doncs, per tal de ser capaços d'aprofundir en la comprensió del fenomen de la violència de gènere. Tot això ens fa

entendre que hi hagi tantes dones víctimes del que s'anomena freqüentment violència domèstica.

Aquesta violència simbòlica es manifesta doncs com un procés tan insidiós i invisible que s'impregna en els cossos, en les emocions, en els desitjos i en els comportaments, i no es pot deslligar de com ens constituïm com a homes o dones. Visibilitzar la violència d'aquest imaginari social carregat de mites, els quals delimiten el conjunt d'atribucions, normes i prohibicions sobre el que implica ser una dona i el que implica ser un home dins la nostra societat, és fonamental per començar a combatre-la. El poder actua de forma tan dissimulada que podria semblar que en realitat són les mateixes dones o els homes qui escullen lliurement encarnar aquests models normatius masculins i femenins, i ignoren la pressió emocional, social i cultural sota la qual es configuren i es normalitzen.

És aquest un dels motius pels quals sovint resulta complicat traçar una frontera entre aquelles relacions que violenten i aquelles que no ho fan. El que pretenem transmetre és que les agressions físiques envers les dones són només una part d'un fenomen més subtil i complex, i les haurem de tractar més aviat com una continuïtat que es fa difícil de percebre i de la qual aquestes agressions són només la punta de l'iceberg.

També hem d'admetre que és igualment

complicat traçar la frontera entre les normes que són acceptades lliurement i les que ho són fruit d'aquesta anomenada violència simbòlica. Algunes teòriques com Judith Butler intenten explicar el sotmetiment a aquesta violència simbòlica en el mateix procés de creixement i conformació de la persona, on es treu profit del desig de reconeixement i d'estima amb el qual venim al món.

El preu que s'ha de pagar per poder ser, per tenir existència social –ja que ser home o ser dona fora dels models establerts comporta la "mort social" de la persona, com es pot veure per exemple en el fort rebuig social que encara hi ha envers l'homosexualitat–, és aquest sotmetiment emocional, ja que ningú no és capaç de créixer sense un vincle afectiu cap aquells de qui depèn, i per poder sobreviure psíquicament i socialment cal formar vincles i per tant dependències. Butler posa un exemple ben clar en els casos dels nens que han estat maltractats o abusats pels seus pares, i demostra que no es pot no estimar la persona de qui es depèn per sobreviure, alhora que hi ha persones que treuen profit d'aquesta dependència, que fa a les persones vulnerables i potencialment explotables.

Aquest fet condiona la formació de les identitats a partir de l'acceptació de les normes socials i la negació del que no és permès socialment. Això comporta que ser dona o home, com també

tenir una orientació sexual determinada, és quelcom que depèn del context on ens formem, el qual reconeixerà només algunes formes determinades i concretes de ser home o ser dona i també determinades pràctiques sexuals.

Aquesta acceptació de les normes s'explica per la necessitat d'establir aquest vincle afectiu amb els altres, el qual fa que sigui preferible acceptar les categories socials que ens sotmeten abans que l'absència d'existència social. La por a perdre l'amor dels altres afavoreix la negació dels desitjos, que no sempre s'orienten en la direcció apuntada per l'ordre social imperant.

Així, les normes socials produeixen o restringeixen el desig, i circumscriuen l'àmbit d'aquelles experiències que socialment poden ser acceptables. Malgrat tot, no es tracta d'una coerció grollera o explícita, sinó més aviat d'un procés més insidiós i subtil que explota la dependència amb què venim al món.

ELS ANTECEDENTS HISTÒRICS

La institució de la família nuclear, composta pel triangle pare-mare-fills, ha estat el model familiar imperant a la nostra societat des de la revolució industrial, i és per tant font de normes socials i de prescripcions de comportament sobre el que han de ser les relacions home-dona. El seu coneixement és imprescindible per tal d'aprofundir i comprendre el fenomen de la violència de gènere en l'actualitat.

Les manifestacions del patriarcat

Des de l'antropologia s'ha definit el patriarcat com un sistema d'organització social en el qual el poder polític, econòmic, religiós, militar i l'organització familiar estan encapçalats per homes. Totes les societats humanes presents són patriarcals, tot i que podem trobar algunes esclatxes de societats matriarcals en algunes cultures que encara resten al marge de la lògica occidental. El patriarcat és una organització molt antiga que arriba fins als nostres dies i que es produeix en diferents graus en moltes de les societats, per la qual cosa moltes autores atorguen al patriarcat un caràcter universal.

Les manifestacions del patriarcat són diferents

en unes societats o altres. Alicia Puleo distingeix entre "patriarcats de coerció" i "patriarcats de consentiment". Els primers mantenen unes normes molt rígides pel que fa als papers d'homes i dones, i el fet de desobeir-los pot comportar fins i tot la mort. Pensem per exemple en la societat afganesa heretada de l'època dels talibans.

El segon tipus respon a les formes que el patriarcat adquireix en les mal anomenades "societats desenvolupades", com ara la nostra. Com deia el filòsof Michel Foucault, en aquestes societats es despleguen una sèrie de relacions de poder que en comptes de castigar, afavoreixen una sèrie de conductes, en el sentit que les inciten amb mecanismes més o menys subtils.

En societats com la nostra són els mateixos individus els que busquen acomplir el mandat, en el cas que ens ocupa pel que fa al gènere, i busquen apropar-se al més possible als cànons normatius de feminitat o masculinitat. Les persones assumim aquests mandats com a propis, sota la por de ser rebutjats o no reconeguts per l'entorn.

Per tant aquest sistema de dominació que representa el patriarcat esdevé un element del qual formem part i que alhora ens forja com a persones. El patriarcat, a més, té una gran capacitat d'adaptar-se als diferents tipus d'organització econòmica i social, amb una presència més o menys visible segons els diferents contextos on es

produeix.

Si bé ha desaparegut de la nostra societat occidental en gran part gràcies a les lluites dels moviments de les dones, encara avui hi ha esclatxes d'aquest aspecte coercitiu del patriarcat en les manifestacions més brutals de la violència de gènere.

Per a Victòria Sau, una de les característiques del patriarcat és el "buit de la maternitat"; és a dir, el poder de vida i mort, ostentat simbòlicament per la mare, passa a mans del pare, el qual sense cap mirament imposa les seves lleis. La maternitat ha estat segrestada pel pare. Un exemple quotidià i clar d'aquest segrest de la vida per part del pare la trobem en els cognoms, que podríem dir que són el nom "social" de les persones: dins de les societats occidentals, els cognoms que s'hereten són únicament els cognoms paterns; en el nostre país, heretem en primer lloc el cognom del pare, i en segon lloc el cognom del nostre avi matern.

Per això les dones no són mares en el sentit ple de la paraula, ja que no hi ha un reconeixement social d'aquesta maternitat, d'aquesta filiació.

Són mares devaluades, còmplices del seu abusador. Segons Sau, només des del feminisme es pot alliberar la mare, revalorar la dona i desacralitzar la imatge paterna del patriarca. Les dones han d'assolir un lloc, un nom propi i deixar de ser l'apòsit de l'altre. Aquest nom és el que permetrà fer

una genealogia que la situï com a subjecte històric i agent sociocultural.

Tot i així, atès el caràcter universalista que moltes vegades es dóna al patriarcat, algunes pensadores en les darreres dècades han començat a reemplaçar aquest terme pel de "sistema sexe-gènere", que té en compte els aspectes històrics i socialment situats de la construcció social d'homes i dones.

El capitalisme i el gènere

A primera vista, dir que el capitalisme està relacionat amb qüestions de gènere o amb el concepte de patriarcat pot semblar agosarat, però si ens apropem a una genealogia del capitalisme (és a dir, a una anàlisi de les condicions històriques en les quals es va gestar el capitalisme), veurem que la relació entre capitalisme i patriarcat no és només estreta sinó també indissociable, i que l'un no s'hauria pogut constituir sense l'altre.

El capitalisme comença amb la revolució industrial al segle XVIII. Tot i així, la revolució industrial no va sorgir del no res, sinó que del segle XVI al XVIII es van començar a forjar mecanismes de vigilància i disciplina que van permetre l'aparició de formes de producció característiques de la revolució industrial. I és que la disciplina i la vigilància van adquirir moltíssima importància, ateses les característiques que imposava el nou

sistema social: es tractava de disciplinar el cos a uns horaris i una rutina preestablerta, qüestió bàsica per al bon funcionament d'una societat fabril.

Com diu Foucault: "Veiem créixer en l'exèrcit, els col·legis, els tallers, les escoles, tota una domesticació del cos, que és la domesticació del cos útil. Es posen a punt nous procediments de vigilància, de control, de distribució de l'espai, de notació, etc. Hi ha tota una investidura del cos per mecanismes de poder que procuren fer-lo alhora dòcil i útil".

Justament, i no per casualitat, va ser llavors quan es va constituir la figura de la mestressa de casa. I és que la mestressa de casa, a part de proveir tant als obrers (marits) com als futurs obrers i futures mestresses de casa (fills i filles) de les cures necessàries per al seu funcionament òptim, era també un importantíssim mecanisme de vigilància: els homes no es van fer classe obrera de la nit al dia, ja que la disciplina és un exercici de autosotmetiment difícil, que es va anar inculcant gràcies a diversos mecanismes; entre ells, la vigilància instal·lada a casa.

Les dones van adquirir en aquell moment un estatus de dispositiu de vigilància que permetia, a través del control de l'home a casa, aconseguir que aquest interioritzés la disciplina. I eren també les dones les que vetllaven per tal que els seus fills s'anessin acostumant a ser disciplinats, gràcies no

només a la institució de la família nuclear, sinó també mitjançant aquesta altra institució que forjaria els homes-treballadors-productors del futur: l'escola.

En el període precapitalista els homes podien passar el temps lliure a les tavernes, tot i que, en una societat basada en un sistema de producció industrial, aquest passatemps és poc menys que desafortunat: cal disciplinar el cos a uns horaris i a una rutina preestablerta, condició bàsica perquè funcioni una societat fabril. Les dones van adquirir en aquell moment aquest estatus de dispositiu de vigilància.

És així com veiem que la forma de vida de la mestressa de casa, inseparable del model de família nuclear, és fruit de la revolució industrial. Mora explica com els empresaris "es van adonar que aquelles famílies que començaven a disposar de mestresses de casa, produïen i mantenien treballadors més sans que les esposes assalariades, i que els nens que havien rebut una instrucció es convertien en millors treballadors que els que no l'havien rebut. D'aquí es van anar elaborant diferents estratègies, tant de treballadors com de capitalistes, incloent-hi negociacions entre ambdós per tal d'establir un salari familiar; és a dir, un salari que mantingués els homes, la dona a casa i els fills, on la dona es convertia en mestressa de casa".

D'aquesta forma es van anar despegant un

seguit d'estratègies per convertir els homes en pares de família i les dones en mestresses de casa, com per exemple donar al treball domèstic el rang d'ofici, per compensar així les dones pobres que no disposaven de dot, o també l'estratègia ja esmentada de convertir la figura de la mestressa de casa en un dispositiu de vigilància.

La fàbrica, l'escola, la família

Així, institucions com la fàbrica, l'escola i la família nuclear vehiculaven no només la forma de vida de les persones, sinó també, i conseqüentment, els seus desitjos: el desig de l'home per trobar una feina estable, o el de la dona per trobar l'home de la seva vida amb el qual casar-se i tenir fills. Totes aquestes afeccions van sorgir d'aquest conjunt d'estratègies que van configurar les institucions que es van forjar en aquell moment històric, i que buscaven la reproducció d'un determinat *status quo*.

Aquesta vinculació entre patriarcat i capitalisme va constituir uns models ben definits del que havien de ser i havien de desitjar els homes i les dones. D'acord amb aquests models, l'home és proveïdor, cap de família, "guanyador del pa", segons Izquierdo, i per tant autoritat responsable de la dona –mestressa de casa– i dels fills, els quals són l'expressió d'un ordre social que requeria homes com a força de treball i dones com a cuidadores.

Per això l'ordre social propi del capitalisme

industrial patriarcal i del moment històric que anem deixant enrere va produir, a través de la institucionalització de la família nuclear, models del que "ha de ser un home" i del que "ha de ser una dona" que, tot i que es construeixen en íntima relació (ja que un no pot subsistir sense l'altre), són força asimètrics pel que fa a les relacions de poder. L'home es constitueix com a un subjecte "per a ell mateix", mentre que la dona es constitueix com un "subjecte per als altres". En aquests marcs de construcció de la identitat de gènere, per a l'home, el treball estable i remunerat ha resultat un eix definitori, mentre que per a la dona, aquest eix definitori ha estat constituït per l'exercici de la maternitat.

És llavors quan a Occident es consolida una asimetria històrica que entén el que és masculí com a superior, dominant, actiu, autònom, públic, racional, i el que és femení com a inferior, dominat, passiu, dependent, privat, afectiu, la qual cosa legitima determinades relacions de dominació. El capitalisme patriarcal és doncs una forma de produir la nostra existència com a mestresses de casa, treballadors o empresaris. I aquestes formes de produir l'existència tenen conseqüències clares en el comportament: l'home desitja i la dona desitja ser desitjada, l'home proveeix i la dona és proveïda, l'home busca el poder i la dona la influència.

Segons Gil i altres autores l'home fa i desfà amb

activitat passiva, i la dona amb passivitat activa. Per l'home es construeix llavors un ideal d'autosuficiència i control que, segons Burin i Meler, s'expressa en quatre característiques: desidentificació amb el que és femení, ser una persona "important", ser capaç d'"engegar a tots al diable" (com a expressió de violència) i "ser un home dur" (com a expressió de rivalitat). Per a la dona resultarà fonamental el seu paper maternal, marital i domèstic. Haurà de ser una mare prou bona, tenir cura material i afectiva de la família, mantenir relacions sexuals amb la seva parella, postergar les seves necessites en pro de l'altre i anticipar i atendre els conflictes.

Aquesta configuració de la identitat de gènere té encara efectes molt importants en el nostre ordre social actual i la seva asimetria pel que fa a les relacions de poder, ja que és un model que comporta una dependència total de la dona envers l'home i és la causa de molts dels malestars dels homes i les dones actuals. Per exemple, el fet que les dones hagin tornat a introduir-se al mercat de treball, com als inicis de la revolució industrial, encara que resol en part la dependència econòmica de la dona envers l'home, no ha estat vista com un alliberament en molts casos.

Al contrari, la sortida al mercat de treball de les dones ha estat viscuda per molts homes com una amenaça, ja que comporta una pèrdua de la seva

parcel·la de poder, i moltes dones l'han experimentat com una càrrega més, ja que no pel fet de trobar una feina remunerada han deixat de tenir les nombroses responsabilitats que comporta ser mestressa de casa.

Els canvis actuals

Els canvis que estan tenint lloc a partir d'aquest nou context històric, marcat per la transició al capitalisme postindustrial o de consum, han tingut un impacte clar també en les configuracions de la identitat de gènere. S'han modificat qüestions claus en l'organització de la nostra societat, com ara el mercat laboral –cada cop més flexible, en el qual ja és pràcticament impossible obtenir una feina estable per a tota la vida– i la institució familiar –cada cop hi ha més models de família a part de la família nuclear tradicional, com ara les famílies monoparentals o les famílies amb pares o mares del mateix sexe.

Tal com observa Ana Maria Fernández, aquesta situació està provocant un canvi en l'ordre de prioritats d'homes i dones: "S'està en presència d'una transformació de les 'mentalitats' quan canvia l'ordre de prioritats des d'on els homes i les dones ordenen les seves vides. Canvis, per tant, no només en les pràctiques socials –públiques i privades– sinó transformacions en les maneres de pensar i en les formes de sensibilitat".

Però si ens hi fixem una mica ens adonarem que aquest canvi de prioritats no ha substituït els models identitaris de gènere inherents al capitalisme industrial. És per això que hi trobem moltes contradiccions. El cas de les dones que treballen fora de casa, mentre que s'han de continuar encarregant de la cura de la llar, el marit i els fills, és només un exemple, però ben freqüent, d'aquestes contradiccions.

Amb un mercat laboral flexible i precari, ¿què passa amb la centralitat de la feina per a l'home, la seva obligació de ser el proveïdor, de ser el cap de família? I en un moment en què el fet que les dones facin carrera professional ha esdevingut pràcticament una altra obligació social, ¿què passa amb la maternitat, amb la norma que la dona ha de ser proveïda, amb la norma de "ser per als altres"? El que pretenem ara és aprofundir en els malestars que s'estan produint a causa de les contradiccions entre nous i vells models identitaris, els quals considerem essencials per entendre el fenomen de la violència de gènere en l'actualitat.

Una de les característiques més visibles d'aquest nou moment històric és la precarietat de la feina remunerada i la flexibilització del mercat laboral, que fa cada cop més llunyana la idea moderna de plena ocupació i d'una feina estable per a tota la vida. El capitalisme postindustrial no necessita un obrer vinculat per sempre al seu lloc de treball, sinó

un treballador flexible, reciclable, hiperadaptable i amb visió a curt termini. D'altra banda, aquest capitalisme postindustrial ja no basa la identitat en la feina sinó en el consum, i fomenta un augment visible de l'individualisme i del discurs de la independència com a element emancipador.

Aquest individualisme és el que ha portat les dones a sortir de casa per incorporar-se al mercat laboral, per tal d'aconseguir aquesta independència econòmica dels homes que els havia estat vedada en una època anterior. I també és aquest discurs enaltidor de l'individualisme el responsable que en molts casos s'hagi menyspreat la tasca de la mestressa de casa, en ser una feina que comporta dependència econòmica, basada en la importància de la cura dels altres (i és que l'individualisme considera que la cura dels altres i la d'un mateix per part de l'altre és una amenaça envers la pròpia identitat).

Els dubtes de la família nuclear

En la línia d'aquest model de persona fortament individualista, i a jutjar per l'aparició creixent de noves i diferents agrupacions familiars (parelles homosexuals, famílies monoparentals, famílies múltiples, parelles sense fills) sembla que l'ordre social actual no necessita de la família nuclear. Però tot i l'existència de diferents models familiars, es manté l'ideal de família nuclear de forma simbòlica i

elitista.

En la pràctica, aquesta persistència simbòlica provoca la deslegitimació, la marginació i l'exclusió social d'aquestes noves agrupacions (la qual cosa es tradueix en dificultats reals per aconseguir qualsevol ajut o dret, atès que les famílies nuclears seran les úniques legitimades socialment, com s'ha pogut veure ben clar amb la polèmica sorgida a l'Estat espanyol arran de la modificació del codi civil per legalitzar els matrimonis entre persones del mateix sexe).

Dins del fort qüestionament del model de família nuclear que s'està produint actualment hem de situar també l'augment aclaparador de casos de violència envers les dones dins l'àmbit de la parella. La pressió excessiva a la qual estan sotmesos molts homes a causa de la precarietat i la flexibilitat laboral, que afecta tant la producció de la seva existència com la seva identitat masculina en termes simbòlics, més l'amenaça d'abandonament que experimenten molts homes per part de moltes dones que se senten autònomes en el pla personal i econòmic, ha portat fins al límit la tensió en les relacions asimètriques de gènere pròpies del model de família nuclear, i ha fet emergir de forma violenta un últim i desesperat intent per part d'alguns homes per tal de no perdre els seus referents identitaris de masculinitat.

A més aquestes escletxes que pateix el model

tradicional de família nuclear no afecten massa l'ordre patriarcal com a tal, sinó que gairebé succeeix el contrari. La precarietat de l'ocupació afecta sobretot les dones, de manera que es parla d'una feminització de la pobresa, i la discriminació salarial és creixent. A més, atès que no s'ha produït una incorporació de l'home en l'àmbit domèstic paral·lela a la incorporació de la dona en l'àmbit laboral, a mesura que la dona és més independent més gran és la pressió que experimenta per fer-se càrrec dels fills, els avis i els malalts de la seva família, perquè la cura de l'altre continua sent el seu referent identitari. D'altra banda, les dones empleades, atès que en general ocupen llocs de treball de rang inferior, s'han convertit en les víctimes més propícies del *mobbing* o assetjament laboral.

Si tenim en compte la tendència actual envers la privatització dels serveis i l'atenció a les persones, la incorporació de la dona al mercat laboral i la seva autonomia econòmica i personal (centrant la conformació de la seva identitat en projectes alternatius a la maternitat), ¿on recau la responsabilitat de la cura dels altres, que sempre havia estat tradicionalment en mans de les dones i de la qual l'Estat cada cop se sent menys interpel·lat?

I amb aquesta accentuació de l'individualisme lligat a la societat de consum, què passa amb els

nostres vincles afectius? Sembla que cada cop són més inestables, efímers i puntuals, i que de la mateixa manera que busquem satisfacció immediata mitjançant els productes de consum, busquem el mateix tipus de satisfacció en les nostres relacions afectives i personals: un cop esgotat el producte, s'esgoten també els nostres afectes?

D'altra banda, ja hem vist que amb la precarietat i flexibilització del mercat laboral i la possibilitat cada cop més llunyana d'aconseguir una feina estable i permanent ha anat posant en entredit un dels pilars fonamentals de la identitat masculina. Llavors, on es recolzarà socialment la masculinitat? Si l'home ja no és el proveïdor exclusiu, quina és la seva relació o posició dins de la unitat familiar?

Veiem com no només no s'estan diluint les desigualtats sinó que en molts casos s'estan exacerbant, i que ara les relacions de poder entre gèneres són més subtils, més invisibles, i segurament per això encara més eficaces. Nosaltres només veiem aquesta punta de l'iceberg que constitueix la violència envers les dones dins l'àmbit de la parella, però el nostre plantejament és que hi ha un gran seguit d'esdeveniments i de conflictes que estan a sota, que actuen de manera invisible i que es manifesten en forma de violència física envers les dones per part de les persones que més n'haurien de tenir cura.

EL PODER EN LES RELACIONS

Les relacions de gènere estan estretament vinculades a les relacions de poder en la nostra societat, la qual prescriu normes sobre com han de ser els comportaments i els desigs dels homes i les dones per tal de mantenir l'ordre social imperant. Aquests comportaments i desigs encara s'ajusten a la relació establerta a Occident entre el capitalisme, com a sistema que determina i organitza les relacions econòmiques, i el patriarcat, relació que pren cos en la institució de la família nuclear. Històricament, mitjançant uns mecanismes determinats s'han instaurat unes relacions clarament asimètriques entre homes i dones, segons les quals els primers disposen dels recursos, mentre que les segones depenen no només econòmicament, sinó també afectivament, de la seva parella.

Com que el manteniment d'aquesta dependència de la dona envers l'home és molt important de cara a la definició de la masculinitat, determinats canvis produïts en el context actual—dins del quals la impossibilitat de tenir una feina estable per a tota la vida i la incorporació de la dona al mercat laboral són només uns exemples—

amenacen la identitat de l'home com a proveïdor, en el que pot ser un dels marcs estructurals que ens permetin entendre el reviscolament actual de la violència de gènere.

Des de la nostra perspectiva, aquest context ens permet parlar de relacions de poder establertes socialment en la parella. En aquest punt és important remarcar que entenem el concepte de "relacions de poder" en el sentit proposat per Michel Foucault, per a qui el poder no és quelcom que té algú (l'home sobre la dona), sinó quelcom que es produeix en la relació (entre homes, entre dones i entre homes i dones). Des d'aquest concepte s'entén que el poder pot ser exercit des de qualsevol punt, la qual cosa permet capgirar els sistemes socials imperants i els ordres simbòlics establerts.

Malgrat tot, aquest filòsof també adverteix que en ocasions les relacions de poder poden esdevenir relacions de dominació, que són aquelles relacions en les quals una de les parts no pot invertir els termes de la relació, ja que aquesta subversió amenaçaria la seva existència (per mitjà d'agressions físiques, psíquiques o simbòliques). I sostenim que són aquestes relacions de dominació les que s'estableixen en moltes parelles, en les quals un dels membres utilitza la violència —especialment la violència física, però no només aquesta— per mantenir la relació en termes de possessió i control de l'altre.

El psicòleg social Edward Sampson explica com tant la identitat de gènere com la de raça es construeixen sempre en relació amb la identitat d'un altre que domina, és a dir, en una relació en la qual un serveix i l'altre és servit. En aquest cas, la identitat privilegiada no és altra que la de l'home blanc burgès, que és una mena de centre des del qual es construeix l'altre com a ésser servicial, que té com a funció el sosteniment de determinades relacions de poder i dominació. D'aquesta forma, els grups dominants controlarien la definició de la realitat dels grups dominats: el cas del gènere és emblemàtic, ja que només gràcies a les dones i a la seva forma de relació amb els homes de forma dependent, servicial i reproductora, es fa possible que els homes puguin portar a terme la seva tasca de producció.

Però també cal negar la importància d'aquestes tasques de servei i de cura, ja que només amb aquest exercici de negació la identitat masculina pot sentir-se i entendre's com a autònoma i independent. Efectivament l'autonomia, la independència i el control de la situació són característiques bàsiques de la identitat masculina, però es tracta de característiques que només es poden donar en la forma de la fantasia, ja que per assumir-les cal negar tots aquells o aquelles que et procuren les necessitats més bàsiques. D'aquesta forma, les pretensions d'autonomia i independència

masculines es basen en una negació de les relacions i de les necessitats.

Evidentment, la crítica principal a les pretensions d'autonomia consisteix en el fet que, com molt bé demostra la perspectiva de Sampson, per constituir-te com a persona amb una identitat autònoma que no depèn de ningú necessites altres persones que no només no tinguin aquesta identitat autònoma, sinó que, al contrari, entenguin que la seva identitat té a veure amb la cura o el servei als altres.

Efectivament els desigs i les emocions de les persones s'ajusten a la forma com es construeixen les identitats o identificacions de les persones amb el que és masculí i el que és femení. Les normes socials no només marquen el que cal ser sinó també el que s'ha de desitjar, i per això moltes vegades no és que els homes necessitin negar els vincles afectius (no només amb les dones sinó sobretot amb la resta d'homes!), sinó que les dones busquem activament relacions de dependència amb homes molt masculins que, per tant, basen la seva identitat en la negació d'aquests vincles.

Com a conclusió, podríem dir que les relacions entre homes i dones estan històricament travessades per desigs, afectes i emocions que es basen en normes socials sobre com ha de ser el cos i quines relacions s'han d'establir. Aquestes relacions separen els àmbits privat i públic de forma absolutament

estanca i dicotòmica i, en molts casos, esdevenen autèntiques relacions de dominació.

LA VIOLÈNCIA CONTRA LES DONES EN LA PARELLA

Aquí parlarem de la violència vers les dones que es produeix en el context de les relacions eroticoafectives entre homes i dones i que representa l'expressió en l'espai íntim de les relacions desiguals, legitimades socialment, entre homes i dones.

En alguns contextos es parla de violència intrafamiliar o violència domèstica per fer referència a aquest fenomen. Tot i que són termes que ja hem associat a aquest tipus de violència, no reflecteixen que es tracta d'una violència vers les dones lligada a qüestions de poder i per tant un dels tipus més extrems, però no l'únic, de violència de gènere. És per això que parlarem de violència vers les dones en l'àmbit de la parella o exparella, sota el risc que qualsevol denominació sempre és limitadora.

Alguns prejudicis

Socialment es fa molt difícil reconèixer les situacions de violència quotidianes i assumir una actitud crítica. La prova és que si bé la violència vers

les dones en la nostra societat sempre ha existit, no ha estat fins fa molt poc que s'han començat a fer sentir les veus que la consideren un problema greu i condemnable. Les resistències a considerar-la un problema de tots fa que sovint se sentin algunes afirmacions minimitzadores, i silencis còmplices que esdevenen un mecanisme defensiu cap allò que genera malestar i que no admetem com un problema nostre, real i palpable.

Aquesta negació o rebuig es manifesta en general a través de mites o creences, prejudicis i estereotips, que sostenen un imaginari social legitimador de la violència cap a les dones. Per exemple, una creença que havia estat arrelada fins fa poc i que encara moltes persones comparteixen és que els casos de violència son escassos i es donen en sectors de la població amb pocs recursos socioculturals. En aquest cas es lliga la violència a la marginació. Si bé és més visible en aquests espais, l'experiència diu que la violència s'exerceix en tots els estrats socials i entre parelles d'alt nivell educatiu i econòmic, que tenen més recursos per dissimular-la.

També hi ha la creença molt estesa que els homes que maltracten estan malalts o són alcohòlics, amb la qual cosa es nega tota responsabilitat de la seva conducta, com si no depengués d'ells. Però tot i considerar-lo un comportament anormal que pot ser susceptible de

tractament professional, no podem parlar d'una patologia. Hem de pensar que en aquests casos, curiosament, les agressions sempre són selectives i només es dirigeixen a la parella. En el cas de la violència envers les dones, l'agressor no és mai violent amb els seus companys de feina, ni amb al seu cap, ni amb els seus amics, i moltes vegades tampoc no és violent amb altres persones del seu entorn familiar.

Per tant, en el comportament dels agressors hi ha elements de poder que fan necessari el reconeixement i la responsabilització de l'actitud violenta, ja que es tracta de persones que, tot i estar en la gran majoria dels casos perfectament integrades dins de la societat, tenen greus problemes en les seves relacions afectives, problemes als quals donen sortida amb comportaments violents contra les seves parelles. No hi ha cap estudi que demostrï que els homes que maltracten tinguin cap patologia específica, sinó més aviat una sèrie de trets que responen a l'estereotip de masculinitat tradicional, ja que fan ús de la violència per remarcar el seu poder sobre la parella o la família.

Una altra creença que es repeteix fins a la societat, i que de vegades algunes persones no s'atreveixen a afirmar però sí a insinuar, és el fet que alguna cosa deu haver fet la dona per ser agredida. ¿Qui no ha sentit mai "és que algunes dones són..."? Podríem relacionar aquesta creença de la

"provocació" amb la idea de la perversitat de les dones i les seves argücies psicològiques per agredir l'home. Llavors sembla que ella en sigui responsable, com si hi hagués algun motiu que justifiqués l'agressió cap a una altra persona. Alguns mites fins i tot argumenten que a elles en el fons els agrada, ja que sinó marxarien, o bé que són masoquistes perquè mantenen la relació.

Totes aquestes creences, inscrites en els imaginaris col·lectius, simplifiquen el problema, i fan que ens oblidem dels aspectes ideològics i estructurals i que ens quedem amb els aspectes superficials. El desconeixement dels mecanismes profunds de la violència de gènere afavoreix reaccions de perplexitat i negació que en comptes d'ajudar a resoldre aquesta situació contribueixen a perpetuar-la.

Els models teòrics

Un cop s'ha intentat descriure i visibilitzar la violència de gènere han sorgit alguns models per explicar-la. Per exemple el model biològic, que posa la causa en l'alcoholisme i els trastorns de l'agressor, com també en la provocació de la víctima. Però defugint la visió individualista i centrada en la patologia del model biològic, també hi ha altres models que des de les ciències socials expliquen que la violència va lligada a la classe social, als problemes econòmics i a la manca d'educació, una idea que

reproduïx sense voler tots els prejudicis que circulen socialment sobre aquest fenomen.

Tanmateix, pensar en la violència sense tenir en compte el gènere implicaria una mancança fonamental, perquè parlar de gènere té a veure amb la diferència sexual considerada com una construcció social, en la qual se situa l'organització sociocultural de la diferència sexual com l'eix central de l'organització política i econòmica de la societat; és a dir, tal i com assenyala Velázquez "els discursos de gènere han construït les diferents representacions culturals que han originat i reproduït els arquetips populars de feminitat i masculinitat". Aquests discursos reproduïxen, mantenen i legitimen codis de comportament segons el sexe que justifiquen la desigualtat, i per tant es poden ubicar com una de les principals causes de la violència.

El model ecològic

Bronfenbrenner va introduir l'anomenat model ecològic a les ciències socials amb l'objectiu d'incorporar diferents nivells de context a l'anàlisi dels fenòmens humans i socials. El model ecològic és un model de models, que proposa conceptualitzar els fenòmens dins d'un context de diferents subsistemes que interactuen de manera complexa i dinàmica per tal de no simplificar excessivament l'anàlisi per mitjà de models reduccionistes que obviïn aspectes importants de les complexes

realitats socials. Bronfenbrenner proposa tres nivells d'anàlisi.

Primer, el *macrosistema*, que és el context més ampli i inclou les formes d'organització social més abstractes, la cultura o subcultura dels sistemes de creences i els estils i les pràctiques de vida que hi prevalen.

Segon, l'*exosistema*, que inclou institucions de les comunitats com ara l'escola, l'església, els mitjans de comunicació, els àmbits laborals, les institucions recreatives, els organismes judicials i de seguretat que fan de mitjancers entre els macrosistemes de la cultura i els microsistemes.

I tercer, el *microsistema*, que és el context més immediat i inclou la xarxa de relacions directes i personals, amb la família com a estructura bàsica.

Durant els anys noranta, alguns autors han aplicat el model ecològic al fenomen de la violència de gènere i familiar. Corsi va afegir o reintroduir el nivell individual, que Bronfenbrenner volia complementar amb el seu model i hi va diferenciar quatre dimensions: la conductual, la cognitiva, la psicodinàmica (una dimensió emocional amb diferents nivells de profunditat i consciència) i la interaccional.

Teòricament, els nivells d'anàlisi de qualsevol fenomen humà o social poden incloure des dels nivells més petits, com els atòmics o cel·lulars, fins als nivells més grans, els còsmics o universals.

En el context de la violència de gènere el macrosistema fa referència a l'entorn més ampli que anomenem societat patriarcal, regida per un sistema de creences que defineix els rols familiars de pare com a cap de família i en un estrat inferior la mare i els fills. Igualment s'associa l'home amb els estereotips de masculinitat, força i domini, mentre que la dona encarna les qualitats de submissió i obediència.

L'exosistema, que és l'espai on es reproduïxen els valors socials, està format per les institucions educatives, recreatives, laborals, religioses, judicials, que d'alguna manera legitimen la violència quan utilitzen un model de poder vertical i autoritari. Els mitjans de comunicació tenen una influència decisiva en la generació d'actituds i en la legitimació de conductes violentes.

D'altra banda hi ha altres factors de risc que afavoreixen la violència sense que puguem dir que en siguin la causa, com ara l'estrès econòmic, l'atur o l'alcoholisme, ja que poden esdevenir el desencadenant de conductes violentes quan es combinen amb altres determinants macrosistèmics o microsistèmics.

Quan les dones que pateixen violència recorren a institucions i professionals per rebre ajut i reben respostes inadequades o impregnades d'estereotips i mites culturals legitimadors de la violència, pateixen allò que s'anomena violència secundària.

El microsistema familiar representa el context dels vincles més pròxims a la persona on s'adquireixen els patrons d'interacció afectius, i en ser l'àmbit privat i quotidià està molt afectat per la història dels membres que la componen. Moltes vegades s'ha considerat que aquest és l'espai íntim i privat de la parella, que els seus problemes només els afecten a ells, i que també ells són els únics responsables de resoldre'ls, de manera que es neguen els factors socials que afavoreixen la violència en aquest àmbit.

En alguns casos les persones que maltracten o les que són maltractades provenen de contextos on hi ha antecedents de violència, fet que malgrat tot no es pot generalitzar ni considerar com una causa. Els models violents en la família d'origen poden tenir un efecte "creuat" quan considerem la variable del gènere. Els homes que han patit violència en les seves famílies se solen identificar amb l'agressor i reproduïxen aquesta conducta amb les seves parelles. Les dones, en canvi, s'ubiquen amb més freqüència en el lloc de la víctima del maltractament dins l'estructura familiar.

Podríem dir que la dificultat per gestionar els afectes i les relacions es manifesta de manera diferent per efecte de la socialització. Si en les dones fa incrementar els sentiments d'indefensió i culpabilitat, en els homes en canvi s'activen mecanismes de sobrecompensació que els porta a

negar les emocions i establir respostes defensives de control i agressió.

A més del microsistema familiar, hi ha l'individual. Si bé no hi ha un perfil clar de l'home que maltracta, sí que podem identificar alguns trets característics, com ara la incapacitat per gestionar les seves emocions i la necessitat de control de la seva parella. Així, en l'àmbit públic es mostra com una persona normalitzada i sense cap indici que pugui fer sospitar que empra conductes violentes amb la seva parella.

En canvi, dins l'àmbit privat es comporta de forma amenaçant, utilitza agressions psicològiques i físiques, com si fos ben bé una altra persona. La seva actitud respecte a la parella sol ser defensiva i controladora. Viu les conductes d'ella que no s'adapten a les seves expectatives com a "provocacions" que cal castigar per tal que no es tornin a produir.

La dona que pateix maltractament lluita a la seva manera per sortir de la situació, encara que des de fora no sigui fàcil de veure. Viu sota molta ambivalència i fins i tot pot adoptar conductes que poden semblar contradictòries com ara denunciar el maltractament i després retirar la denúncia. Hi ha molts factors que afavoreixen aquesta ambivalència, com per exemple la situació de vulnerabilitat i de pressió que pot tenir la dona per part de la parella o de l'entorn familiar, més el sentiment d'indefensió i

la por a no sortir-se'n sola.

Sovint té moltes càrregues i assumptes per resoldre que en aquell moment viu com a inassolibles. Per poder resistir la situació i evitar més agressions, la dona oscil·la entre adoptar una conducta submissa per tal de no exacerbar l'ira de la parella i fer tot el que calgui per salvar la relació. Això sovint pot comportar l'aparició de símptomes psicossomàtics.

L'home que maltracta ha interioritzat una identitat basada en els pressupostos de la masculinitat tradicional, a costa d'exercir un autocontrol en l'expressió i l'exteriorització d'emocions i sentiments que el farien sentir vulnerable. Per tal de no contactar amb aquesta suposada vulnerabilitat producte dels seus conflictes i sentiments, fa servir la violència per alleujar la tensió i marcar la seva autoritat sobre la parella.

La violència dins la parella no es produeix de forma constant, sinó per cicles. Hi pot haver períodes de calma i afecte intercalats amb episodis de violència. La dificultat de l'home per assumir el seu problema i modificar la interacció que té amb la seva dona, juntament amb la dependència que en té, fa que per tal de no perdre-la utilitzi tot tipus d'estratègies per sotmetre-la, la qual cosa minva les capacitats d'ella per trencar la relació. A més, si la dona insisteix a trencar la relació es posa en risc perquè es poden fer realitat les amenaces de fer-li

encara més mal.

El cicle de la violència

La psicòloga nord-americana Leonor Walker, després d'entrevistar un gran nombre de dones que havien patit relacions abusives, va adonar-se que es repetia un patró en la relació que feia més difícil la separació. La majoria de dones no en són conscients, la qual cosa fa pensar que el seu desig de salvar la relació pot produir una certa negació de la problemàtica. Es tracta de l'anomenat cicle de la violència que es desenvolupa en les tres fases següents.

Acumulació de la tensió

És un moment en què comencen a haver-hi reaccions intenses i desproporcionades (insults, menyspreus, demostracions d'hostilitat) que volen actuar com a corrector educatiu. En aquests casos la dona intenta fer tot el possible per amortir la tensió i que la seva parella no descarregui la violència en contra d'ella. Creu falsament que pot evitar-la, com si depengués del que ella fa, tal com ell li fa creure.

Esclat de la violència

És el moment en què es produeix una agressió violenta cap a la dona. Es tracta d'una forma de càstig cap a la conducta no adaptativa de la dona, quan no ha fet allò que ell vol imposar.

Lluna de mel

Algunes autores prefereixen anomenar-la "fase de manipulació afectiva", atès que la intenció és minimitzar l'agressió i recuperar la confiança de la dona. En aquesta fase l'agressor mostra una actitud de justificació de l'agressió o de penediment. En els primers casos es pot produir un reconeixement de la culpa, la demanda de perdó i la promesa que no tornarà a passar. Això porta a un ressorgiment de la relació generalment perquè la dona vol creure que no es tornarà a repetir, o que això també depèn d'ella.

En realitat la repetició continuada d'aquest cicle provoca una mena de desgast emocional en la dona que la va debilitant per poder afrontar la situació i la fa més vulnerable a les agressions, de manera que cada vegada li és més difícil sortir del cercle. D'aquesta manera, es genera una mena d'indefensió de la qual es pot fer difícil sortir.

La descripció d'aquest fenomen ens aporta més dades a l'hora d'entendre la dinàmica interna de la parella on hi ha un abús, però no es pot considerar totalment explicativa de les causes per les quals les dones que pateixen maltractament triguen tant a deixar l'abusador, o perquè en alguns casos no ho fan mai. Fer això seria obviar tots els factors socials i culturals que afavoreixen el manteniment d'aquesta problemàtica.

Així doncs, quins factors socials afavoreixen que es mantingui aquesta violència? Si la identitat de les dones es forja a partir d'una sèrie de prescripcions que cal reproduir per ser allò que diuen una "bona dona", ja tenim alguns factors. De les dones s'espera: altruisme, esperit de sacrifici, protecció i prioritització de les necessitats dels altres davant de les pròpies. Aquests ideals culturals de feminitat es troben fortament arrelats en la identitat femenina. La recerca de la maternitat i del marit reafirmarà aquesta vivència de feminitat, que també se sustenta en el desig de ser desitjada. Aquests mites son incorporats a través de mecanismes psíquics que exploten aquesta necessitat de reconeixement com a "bones dones".

Quan aquests ideals són acceptats acríticament propicien que ella sigui l'encarregada de mantenir el vincle encara que sigui violent, en una posició de forta ambivalència.

Tot plegat es tracta de mecanismes sostinguts per l'ideal de l'amor romàntic, el qual té una forta influència en la configuració del psiquisme femení i en la regulació de les relacions de parella. La sobrevaloració d'aquest vincle per part de la dona sense el qual no se sent complerta, i la necessitat de salvar-lo a qualsevol preu, afavoreix la vulnerabilitat de patir violència.

Com diu Susana Velázquez, la dona necessita mantenir la il·lusió que aquest home que tant

l'estimava (i ara en alguns moments sembla que també), encara l'estima com aquell primer moment de la relació, i per això és capaç de suportar tot el dolor, el sofriment i la frustració de creure que la violència no es repetirà i que tot canviarà. Creu que pot fer-lo canviar amb el seu amor, de manera que la relació qüestiona el concepte que té d'ella mateixa. El sentit d'ella mateixa lligat als ideals de feminitat sembla estar en joc en una relació violenta.

Tipus de maltractaments

La paraula violència ens suggereix l'ús de la força física i fa invisibles altres actituds violentes més subtils en què aquesta no es fa servir i que generen uns efectes tan o més greus que l'agressió física. Aquests diferents tipus de violència han estat anomenats i categoritzats en totes les seves formes, ja que allò que no s'anomena no existeix.

Per tant es considera important des dels estudis de gènere i des dels moviments de dones conceptualitzar els tipus de violència per tal de donar-los una existència social i evitar que quedin reduïts a experiències particulars. Reconèixer aquestes formes de violència ens permet generar noves pràctiques i coneixements per recolzar les dones que la pateixen:

Maltractament psicològic segons Kirkwood, és un concepte ampli que admet múltiples modalitats d'agressió intel·lectual o moral; consisteix en

hostilitat verbal o no verbal reiterada, que perjudica directament o indirectament l'estabilitat emocional de la persona que pateix violència. Per diferenciar el maltractament psíquic dels enfrontaments ocasionals que es donen en totes les parelles podem destacar sis components interrelacionats que, tot i no ser criteris diagnòstics, proporcionen informació respecte al maltractament:

- Degradació de la dona: erosió continua de l'autoestima, ja que s'utilitza una vulnerabilitat ja existent, un punt feble. La desvalorització contínua impedeix qualsevol intent de reafirmació i alhora permet un increment de l'abús.
- Temor: apareix l'ansietat davant la seguretat física i emocional.
- Cosificació: el comportament de l'agressor transmet a la dona que la veu com un objecte.
- Privació: impossibilitat de satisfer demandes bàsiques, la qual cosa provoca aïllament i la impossibilitat d'influència de persones que podrien ajudar la dona a veure la seva situació amb més claredat.
- Sobrecàrrega de responsabilitats: la dona s'ha de fer càrrec del manteniment de la seva relació en el pla emocional i pràctic, sense cap esforç per part de l'home.
- Distorsió de la realitat subjectiva: l'agressor sembla

dubtes en la víctima sobre com percep la situació, i arriba el punt que la dona qüestiona la validesa de la seva visió del món.

Maltractament físic: qualsevol acció intencional que provoca dany físic o que col·loca la persona en greu risc de patir-lo; s'inclouen tot tipus d'agressions corporals.

Abús sexual: comprèn qualsevol aspecte de l'activitat sexual no consentit ni compartit, omissió forçada de mètodes de prevenció de malalties de transmissió sexual, etc.

Maltractament econòmic: desigualtat en l'accés als recursos compartits.

Maltractament ambiental: trencament d'objectes estimats, cops a les portes, etc.

Maltractament social: aïllament, humiliació pública.

Conseqüències de la violència

Els efectes de la violència vers les dones en l'àmbit de la parella abasten diferents nivells atesa la seva complexitat i multicausalitat, i afecten de manera diferenciada segons les diferents persones i el paper que compleixen. A continuació intentem sintetitzar algunes de les conseqüències recollides en els resultats de les investigacions realitzades en els últims anys.

En l'àmbit personal, les dones que la pateixen

tenen greus conseqüències en la seva salut i benestar personal. Des del punt de vista de les dones i els infants que pateixen violència podem assenyalar:

- Efectes sobre la salut física: els derivats dels maltractaments físics (fractures, ferides, traumatismes) i els derivats de la tensió i l'estrès continuat (esgotament, insomni, baixada del sistema immunitari, addicions).
- Efectes sobre la salut sexual i reproductiva: problemes ginecològics, pèrdua del desig sexual, embarassos no desitjats i, en adolescents, avortaments o fòbies.
- Efectes sobre la salut mental i emocional: erosió de l'autoestima, tristesa, sentiments de culpa, indefensió apresa, intents de suïcidi, ansietat, identitat personal i autoimatge deteriorades, dependència.
- Efectes sobre la salut social: aïllament social, inhabilitació apresa, manca de capacitat i habilitats socials competents.
- Síndromes d'estrès posttraumàtic: reexperimentació de la violència, evitació del trauma, por i terror incontrolat.
- Síndrome d'Estocolm: minimització del perill, autoengany, idealització i justificació del maltractador, autoculpabilització.
- I especialment en els infants i joves: trastorns de

desenvolupament físic i psicològic; trastorns de conducta i aprenentatge; conductes antisocials i aprenentatge de la violència i alt grau de probabilitat de reproducció de patrons abusius i violents.

En l'àmbit familiar, desarticula i deslegitima la família com a espai de seguretat, protecció i amor, qüestió que afecta el desenvolupament saludable de tots els seus membres. A més, converteix l'àmbit familiar en factor de risc social pel que fa a l'espai de aprenentatge i la reproducció de models patriarcals i violents.

En l'àmbit social, afecta tots els àmbits de la esfera social: increment de l'absentisme i deserció escolar; increment de l'absentisme i el rendiment laboral; dones, joves i infants en situació de risc social; prostitució; delictes sexuals, homicidis; estigmatització de les persones, i increment de les despeses socials, de salut, d'educació, de seguretat i de justícia.

Els efectes de la violència van molt lligats al tipus de violència rebuda i a la seva durada, i sobretot a la significació que s'atribueix a l'experiència patida, com també a les condicions personals que té aquella dona per respondre a aquesta violència. Malgrat aquestes especificitats, en la nostra experiència clínica hem pogut observar els aspectes que s'indiquen a continuació.

D'una banda apareix un sentiment de por,

desassossec i amenaça. Com a conseqüència de les agressions, moltes vegades imprevisibles, es genera un sentiment d'estar en perill que pot ser real o imaginari. Es perd el sentiment de confiança i seguretat tant en el pla físic com psicològic, apareix la por a ser destinatària d'agressions físiques, assetjaments inesperats.

Al mateix temps apareix una sensació d'inseguretat més psicològica, com si es tingués una mena d'estigma per haver estat maltractada, com si fos l'única persona al món a qui li passa això, com si fos diferent a les altres, amb forts sentiments d'humiliació, desvalorització i aïllament. Aquesta inseguretat sovint es barreja amb un sentiment de vergonya per haver permès l'abús.

D'altra banda, les amenaces, els insults, la intimidació i les agressions físiques fetes amb intensitat i durada variables van generant una mena de desgast i minen les defenses de la persona, que se sent més vulnerable a noves agressions. Cada vegada es va debilitant més i se submergeix en un estat d'indefensió del qual és molt difícil sortir sense suport extern. El poder que té l'agressió de ferir emocionalment la dona té a veure amb el fet que l'agressor és algú amb qui té un vincle afectiu; per tant, les seves paraules són doblement feridores perquè l'amor propi depèn d'aquells que creiem que ens estimen i a qui estimem, aquells a qui ens lliurem i a qui entreguem una part de nosaltres

mateixes, una part que queda efectivament masegada amb l'agressió. Com més hi posa la dona, més rep.

El procés de recuperació comporta poder separar aquesta part del jo de la meua identitat, de les paraules o agressions de l'altre, externalitzar les causes de la violència. Moltes dones creuen que d'alguna manera mereixien el maltractament i se senten culpables alhora que avergonyides d'haver patit la violència.

La violència reiterada provoca un procés de desidentificació que es manifesta a través d'una mena de desdibuixament, erosió, estranyament, confusió i en molts moments alteració de la percepció. A poc a poc, la víctima es pot sentir desvalguda psíquicament, i pot arribar a un estat d'imptència i dificultat per fer-se càrrec de la situació i controlar-la. Aquesta erosió del sentit d'ella mateixa, juntament amb una ambivalència cap a l'agressor pel vincle afectiu i les manipulacions a què és sotmesa, fa que la dona se submergeixi en un estat de sofriment molt intens que dificulta discernir el que està vivint.

ALTRES FORMES DE VIOLÈNCIA

La violència que pateixen les dones es produeix en un ampli ventall de situacions. Sovint es perceben les diferents formes de violència com a inconnexes o separades entre si, però una anàlisi més profunda de les arrels de la violència vers les dones ha de permetre visualitzar-la com una problemàtica més global que té diverses manifestacions. La violació, l'incest, el maltractament físic i emocional, l'assetjament sexual, l'ús de les dones en la pornografia, l'explotació sexual, la violència sexual en contextos de guerra, la mutilació genital i la impunitat de tots aquests actes són diferents expressions de l'opressió de les dones, i no fenòmens inconnexes.

Tal com diu Liz Kelly, es tracta d'un *continuum* de violència vers les dones que, malgrat l'especificitat de cada tipus, tenen en comú diferents formes i graus en què es produeix l'abús, la coerció, la intimidació, l'amenaça i l'ús de la força de l'home per controlar la dona.

En el llenguatge

La forma en què ens percebem i ens

reconeixem nosaltres mateixos, homes i dones, va lligada a la relació i a la interacció amb els altres a través del llenguatge, entès també des de la seva capacitat performativa o productiva. La capacitat performativa i productiva del llenguatge va molt més enllà de la seva capacitat comunicativa –segons la qual el llenguatge descriu la realitat–, ja que l'ús d'un determinat llenguatge també produeix i construeix la realitat d'una forma determinada.

Ens és molt fàcil percebre aquesta capacitat en la construcció de la realitat en funció del llenguatge utilitzat en els discursos polítics, per exemple. En el cas de la guerra d'Iraq, el que per a uns és una guerra preventiva per a altres és una invasió il·legal. El vessant productiu del llenguatge implica que només existeix allò que anomenem i que el fet d'anomenar-ho implica deixar fora del discurs allò que no és reconegut en un determinat ordre simbòlic.

El procés d'anomenar la realitat d'una determinada manera parteix d'unes convencions socials. Per exemple el que s'entén per ser una dona o un home parteix de les convencions preexistents o disponibles en el llenguatge, entès com a discurs, com a conjunt de significats disponibles en un entorn social. Els noms que rebem i les paraules que ens anomenen no són descriptives sinó que ens conformen, ens posen en existència i és des d'allà que podem anomenar els altres. Això forma part

de la vulnerabilitat lingüística amb la qual venim al món, el fet d'estar sempre sota la possibilitat de ser anomenades.

La nostra identitat d'alguna manera està condicionada per aquest fet, a causa de la nostra necessitat de reconeixement, d'existència social. El fet que sigui un fenomen reiteratiu, que es repeteix i repetim en ser constantment interpel·lades, fa que se sedimenti una identitat que apareix com a natural, com si fos l'única possible. L'efecte normatiu d'anomenar la realitat i les identitats d'una manera determinada significa produir els contorns de les persones, i és el que Judith Butler anomena subjecció.

Hi ha molts exemples de com es produeix aquesta subjecció, uns més visibles que altres. Algunes autores l'anomenen "aniquilació simbòlica" de les dones en els discursos culturals, a partir de l'absència femenina o, en tot cas, la presentació inferioritzada, subordinada, objectualitzada, agredida i denigrada de la imatge de les dones. Aquesta "aniquilació simbòlica" funciona eliminant les dones del discurs a través de mecanismes com ara la imposició del gènere gramatical masculí en paraules de doble gènere: per exemple, quan diem "els catalans tenen un nou Estatut".

Segons Eulàlia Lledó, la parla no és mai neutra i les normes d'ús de la llengua defensen la subordinació de les dones quan no es fa servir la

doble forma del plural o quan només es fa ús del masculí en algunes professions que es consideren prestigioses i per tant masculines. Curiosament algunes professions que han estat tradicionalment femenines sí que admeten la forma masculina en guanyar prestigi, com ara cuinera, modista o perruquera. Trobem en els diccionaris casos tan flagrants com que el *Diccionario de la Lengua Española* defineixi *orfe* com "a quien se le ha muerto el padre o la madre o uno de los dos, especialmente el padre".

A banda de la invisibilització de les dones a través del genèric masculí, també es produeix una construcció de les dones com a éssers subordinats i inferiors a través de diferents mecanismes, que tenen a veure amb anomenar-les de determinades maneres que les desvalora o les considera inferiors. Per exemple, en la premsa escrita, quan es fa referència a una dona hi ha molts exemples en què només es posa el nom de pila, sense cognoms, cosa que no passa amb els homes, la qual cosa implica una manca de respecte i de reconeixement públic que resta importància a les dones en molts casos: "La buena noticia es Angie. La mala noticia es su Gobierno". O aquest altre exemple: "Mª Antonia, dirigente de la Asamblea de Regiones de Europa". En altres casos s'identifica la dona per la seva funció familiar i amorosa o la seva categoria sexual: "Mueren tres portuguesas y una mujer en un choque

frontal en la N-I". O un altre exemple: "Hundida una patera con diez subsaharianos y una embarazada".

És recurrent la seva adscripció al món domèstic, íntim i familiar com si fos el seu lloc natural. Aquesta configuració de la feminitat lligada a l'àmbit domèstic actua com un imperatiu que cal assolir per ser reconeguda i acceptada com a veritable dona. La consecució de la feminitat passa per reproduir aquests mites, que no són més que cristallitzacions dels significats establerts en la nostra cultura sobre la feminitat.

Una altra forma de violència a través del llenguatge la trobem en la seva conversió en objecte visual erotitzat, fragmentat i cossificat. És molt notori en el discurs literari sobre l'amor. Hi trobem molts exemples en poemes on es fa una descripció catalogadora de les parts del cos femení com a plasmació del desig i del dret a la intrusió visual. Mercedes Bengoechea ha fet una anàlisi de cançons i literatura amorosa on mostra aquesta fragmentació del cos de la dona que la priva del seu caràcter humà, dels seus sentiments i del seu esperit, i que deriva d'un imaginari social on la dona era un objecte de compravenda, sense drets i sense ànima:

Oh, pan tu frente, pan tus piernas, pan tu boca,

Pan que devoro y que nace con luz cada mañana.

(Pablo Neruda, "Cien sonetos de amor")

Le comenté:

Me entusiasman tus ojos

Y ella dijo:

¿Te gustan solos o con rimel?

Grandes,

respondí sin dudar

y también sin dudar

me los dejó en un plato y se fue a tiendas

(Ángel González, "Eso era amor")

Laura Mulvey, en un famós assaig sobre teoria fílmica, conclou que la mirada patriarcal no només converteix les dones en objecte de la mirada masculina, sinó que les construeix per a la seva mirada, des de i per al seu desig. Així es produeix un procés sistemàtic d'objectualització de les dones que les converteix en objectes sense estatus, susceptibles de ser posseïdes, intercanviades, exhibides, usades, maltractades, rebutjades.

Aquesta degradació i deshumanització té a veure amb pràctiques verbals que exposen el cos femení fragmentat i lliurat a un erotisme en el qual la dona no participa, no gaudeix, i que no desitja per ella mateixa si no és per satisfer la mirada de l'altre. Aquest llenguatge eròtic acaba convertint-se en part del codi que regeix les relacions amoroses heterosexuales.

I lligant-ho amb el tema de la sexualitat androcèntrica, molt centrada en el que és genital, ¿aquesta idea podria estar vinculada, d'alguna manera, a la manca o el desinterès sexual que mostren moltes dones en les consultes mèdiques i psicològiques? ¿No respon al que s'ha anomenat tantes vegades com a "frigidesa" o "inhibició del desig sexual", i que podrien ser símptomes d'una sexualitat construïda des d'un desig aliè?

L'homofòbia

A partir d'una lectura freudiana de la configuració de la feminitat i la masculinitat, juntament amb l'anàlisi de les relacions de poder enteses des de Michel Foucault, la filòsofa Judith Butler afirma que l'homofòbia i la construcció de les identitats de gènere son fenòmens molt relacionats.

Sigmund Freud, a *Tres assaigs per una teoria sexual*, explicava que per assolir el desig heterosexual no només cal la prohibició de l'incest, sinó també la prohibició de l'homosexualitat. Per tant, les identitats de gènere, tant la masculina com la femenina, es funden sota la prohibició del vincle homosexual com una passió no assumible. Així doncs, segons aquesta autora el que és masculí i el que és femení emergeixen conjuntament amb la consecució de l'heterosexualitat. És a dir, que podríem dir que hi ha una mena de matriu heterosexual que guia d'alguna manera la

construcció del gènere.

Per exemple, en el cas de la identitat masculina, atès que el desig homosexual es viu com una amenaça, llavors s'evita a qualsevol preu. El desig d'un altre home estableix una identificació amb el que és femení, cosa que espanta molt perquè la identificació amb el desig homosexual masculí és viscuda i percebuda com si només pogués pertànyer a un home "fallit", a algú monstruós i abjecte.

Si partim d'aquest repudi del vincle homosexual, llavors, per exemple, la nena ha de sotmetre's a la prohibició que exclou la mare com a objecte de desig. La nena té pànic de desitjar una altra nena perquè això posaria en qüestió el fet de ser nena. La qüestió bàsica en aquest sentit és que el desig homosexual infon pànic al gènere. Podem dir, com abans vèiem amb la identitat masculina, que aquesta identitat de nena es fonamenta sobre un desig homosexual repudiat.

A més, Freud deia que quan no s'acceptava la possibilitat d'existència del desig per un objecte llavors no es podia plorar la seva pèrdua, la qual cosa obligava a interioritzar aquest objecte i al fet que la persona s'identifiqués amb aquest objecte. Per això quan repudio el meu desig homosexual envers el meu pare o la meua mare el que faig és identificar-m'hi. Aquesta seria l'explicació de per què aquesta negació del desig homosexual fonamenta les identitats masculina i femenina.

Segons aquest esquema, convertir-se en home exigeix repudiar la feminitat com a condició prèvia per a l'heterosexualització del desig sexual. L'home desitja la dona que mai voldria ser, per tant, s'esforçarà a desenvolupar les diferències entre ell i ella, ja que s'ha d'evitar a tota costa identificar-se amb la dona i desitjar un home. Això ens fa pensar que com més marcada i defensiva sigui la identificació masculina, més intensa serà la càrrega homosexual que no ha estat plorada.

És per això que l'autora reflexiona sobre per què els guardians de la masculinitat tenen tanta necessitat que es reguli l'homosexualitat a l'exèrcit, un dels temples de la masculinitat hegemònica. Què seria d'aquesta masculinitat sense aquest circuit agressiu de renúncia sota la qual es forja? Pel que es veu, aquesta homosexualitat potencial, si s'expressés lliurement dins de l'exèrcit, implicaria una amenaça per a la masculinitat, atès que es compona d'una homosexualitat repudiada.

De fet, si observem el nostre voltant, aquestes idees tampoc no ens han de semblar tan descabellades. És habitual que les actituds masclistes o misògines provinguin de subjectes amb una forta afirmació de la seva masculinitat i que, alhora, manifesten actituds clarament homòfobes. Per què s'afirma tant aquesta homofòbia si no és perquè en el fons hi ha aquesta amenaça i una necessitat imperativa de desmarcar-s'hi com si contagiés?

En la salut

Un dels sectors més importants del moviment feminista de les últimes dècades ha estat el desenvolupat a favor de la salut de les dones. I és que l'àmbit de les ciències de la salut no ha estat exclòs en absolut de la discriminació social general que tradicionalment hem patit les dones, que, sovint, ens ha convertit en ciutadanes de segona classe.

Nombrosos estudis han mostrat com les dones hem estat tractades de manera desigual tant en la recerca en salut com en l'assistència sanitària. Podríem considerar que aquesta discriminació és fins i tot paradoxal, si tenim en compte que les dones han estat tradicionalment les encarregades de vetllar per la salut familiar i han ocupat així un lloc privilegiat pel que fa a la promoció de la salut, el benestar i la qualitat de vida de la societat en general.

D'altra banda, aquestes tensions subjacents a les relacions de poder i de gènere de vegades comporten una pressió tan gran que arriben a tenir conseqüències de somatització en el cos de les dones, les quals expressen símptomes a través de determinats trastorns. Determinades neurosis i altres trastorns com la fibromiàlgia o l'anorèxia nerviosa

formen part d'aquesta expressió de malestar en els cossos femenins. A continuació aprofundirem en les discriminacions de gènere que s'han produït tradicionalment dins l'àmbit sanitari i descriurem quins són els tipus de trastorns psicossomàtics més freqüents en les dones que es poden relacionar amb tensions per les relacions desiguals de gènere.

En el món sanitari

Encara avui el biaix de gènere en l'assistència sanitària constitueix una forma de violència silenciada. Nombrosos estudis han demostrat com tant en l'àmbit de la recerca com de l'assistència sanitària es produeix el que Carme Valls anomena "la síndrome de Yentl". Yentl és la protagonista d'una novel·la curta d'Isaac Bashevis Singer portada al cinema, en la qual aquesta jove dona jueva acaba disfressant-se d'home per tal de poder estudiar el Talmud. Efectivament, moltes vegades la dona és forçada a assumir les característiques, conductes i comportaments típics dels homes per tal d'aconseguir la igualtat. El fet de la diferència, d'altra banda, ha comportat un tractament desigual en molts àmbits de la vida pública i privada, com és el cas de la investigació i l'assistència en l'àmbit sanitari.

Per tal d'argumentar aquesta idea, Carme Valls exposa un exemple ben clar extret del camp de les malalties coronàries, fruit d'un estudi sobre el

tractament que rebien les dones en els serveis de cardiologia dels Estats Units: "Si en un hospital ingressava una dona amb dolor toràcic, angina de pit o infart de miocardi era molt més probable que se li fessin menys tècniques exploratòries (angiografia coronària) que si era un home, i amb els mateixos problemes, a l'home se li indicava la necessitat de fer una operació de coronàries i a la dona no se li practicava cap tractament quirúrgic. En tornar a casa, la conseqüència era un índex més alt d'infarts o recidives en el grup de dones no tractat".

No només en l'assistència sanitària sinó també en la recerca i en les polítiques de prevenció trobem presents aquests biaixos de gènere. Tota la investigació en l'àmbit de la salut ha estat centrada tradicionalment en el sexe masculí. Per posar un exemple, dins la recerca biomèdica de l'última meitat del segle XX els projectes de recerca dins d'aquest àmbit se centraven exclusivament en el sexe masculí, sense incorporar cap dona en els seus assaigs clínics.

També els mètodes de cribatge que s'utilitzen per a la prevenció comunitària i la detecció de malalties constitueixen una forma de mirar la realitat totalment androcèntrica, ja que són específics per a homes tot i que s'utilitzen per al conjunt de la població. D'altra banda, les malalties que afecten desproporcionadament les dones han estat

tradicionalment les menys estudiades, i hi ha mancances en la investigació sobre si els homes i les dones pateixen malalties diferenciades o bé mostren diferents formes de simptomatologia per a les mateixes malalties.

No ha estat fins a finals dels anys noranta i principis del segle XXI que diferents instituts de salut han adoptat mesures per tal d'incloure els temes de salut propis de les dones en els assaigs clínics i en el disseny de protocols, i evidentment, en les polítiques públiques de prevenció, promoció de la salut i qualitat de vida.

Pel que fa a l'assistència sanitària, sembla ser que "davant les mateixes patologies, els homes són tractats amb procediments mèdics o quirúrgics més agressius, mentre que els símptomes de les dones s'atribueixen en la primera visita, i fins que 'no es demostrï el contrari', a problemes psicològics. És molt freqüent que els suposats problemes es tractin amb ansiolítics o antidepressius des del primer contacte, sense esbrinar si a sota s'amaga qualsevol altra patologia clínica o subclínica, o mancances minerals o metabòliques".

En un altre estudi sobre les actituds dels metges envers els seus pacients a què al·ludeix la mateixa autora es va demostrar com el 25 per cent de les dones eren catalogades com a pacients que es queixaven en excés. Les queixes de les dones eren atribuïdes més fàcilment a influències emocionals

que les dels homes, i les malalties de les dones van ser identificades com a psicosomàtiques en el 26 per cent dels casos enfront del 9 per cent dels homes. Aquestes afirmacions, que construeixen les dones com a pacients histèriques o nervioses, no tenen en compte la morbiditat diferencial de la dona, amb un alt predomini de malalties com l'anèmia, la deficiència de ferro, les malalties de la tiroide o els desequilibris hormonals del cicle menstrual.

Incloure una perspectiva de gènere en l'àmbit sanitari implica no només incorporar dones en els estudis de recerca de l'àmbit mèdic, sinó també reclamar la presència dels temes relacionats amb la salut i la dona en les polítiques públiques de prevenció i promoció de la salut comunitàries. També cal adonar-se d'aquest biaix de gènere en l'assistència sanitària, per tal de defugir de la reproducció d'estereotips que igualen, com ja deia Simone de Beauvoir, el que és masculí amb el que és universal. Això representa una forma de violència silenciada envers les dones, que senten que els seus malestans no tenen espai per ser reconeguts, escoltats i tractats.

Les "patologies de la llibertat"

La dificultat d'expressió i integració d'emocions i sentiments contraposats que viuen les dones fa que molt sovint aquests patiments i contradiccions s'expressin a través del cos i de trastorns psicològics.

Utilitzant la conceptualització que Manuel Villegas desenvolupa sobre les síndromes neuròtiques més clàssiques (agorafòbia, anorèxia, trastorn obsessivocompulsiu, depressió), podríem dir que es tracta de "patologies de la llibertat".

Aquest autor, a partir d'una anàlisi minuciosa dels discursos dels seus pacients, descriu les diferents etapes del seu desenvolupament moral durant la intervenció terapèutica. Villegas arriba a la conclusió que tots aquests trastorns responen a un conflicte moral, lligat al tema de la llibertat, particularment dins l'àmbit de les relacions personals.

Per exemple en el cas de l'agorafòbia, on es produeix una dificultat, entre altres coses, per enfrontar-se a espais oberts o llocs on hi ha molta gent, Villegas afirma que es correspon amb la dificultat d'allunyar-se d'una relació, una relació a la qual la pacient es troba lligada o supeditada i sense alternatives de sortida. Una relació que no va ser escollida lliurement, perquè així es va produir, o que ho va ser, paradoxalment, al preu de la pròpia llibertat, tal vegada per una fantasia d'alliberament de les relacions opressives en el marc familiar.

La qüestió és que si bé es tracta d'un problema de llibertat i d'autonomia, cal reflexionar si en el cas de les dones hi podem afegir una reflexió sobre el caràcter polític i social d'aquesta manca de llibertat que s'expressa en termes psicològics. Per exemple

en el cas de l'anomenat trastorn obsessivocompulsiu, els símptomes es manifesten sobretot pel dubte constant i la necessitat de certeses, el temor a l'error i la culpa. Villegas veu la psicogènesi d'aquest trastorn en la inseguretad de la persona, que pateix obsessions que la fan buscar refugi en referents externs infalibles i estables com ara la llei, la norma, la perfecció, la neteja, la puresa, l'ordre.

Aquesta dependència produeix el resultat paradoxal que la persona pot sentir-se fortament oprimida per les normes externes, alhora que necessita adherir-s'hi rigorosament. Això ens fa pensar en nombroses experiències de dones que s'han d'acomodar a unes normes de les quals depenen per sentir-se reconegudes, vàlides, adequades. Es tracta del que Villegas anomena "culpa neuròtica", i que el terapeuta ha d'ajudar a dissoldre.

Volem expressar aquí la nostra sospita que tantes depressions, tantes angoixes, tantes culpes que pateixen les dones, en molts casos poden ser el símptoma d'un malestar que té a veure amb la dificultat de viure en unes identitats que deixen poc marge per a aquesta llibertat o autonomia. L'increment de les receptes de psicofàrmacs, no només en les consultes psiquiàtriques sinó en l'atenció primària, confirma que hi ha una pressió substancial que es manifesta a través el patiment

psíquic.

Els trastorns per ansietat i depressió es manifesten en major grau en les dones, en part segons el nostre parer per aquesta pressió i en part perquè les dones encara continuen sent construïdes com a subjectes sensibles, fràgils, malalts, una construcció que té les seves arrels en l'antiga concepció de la histèria. Dissortadament els malestans subjectius de les dones des d'una posició de fragilitat en un context de desigualtat social es fan invisibles en els centres de salut amb la recepta de "tranquil·litat".

Segons aquest plantejament les normes socials es manifesten a través d'una sèrie de mecanismes psíquics que fabriquen alguna cosa molt semblant al que anomenem neurosi, i aquesta culpa perseguidora esdevé el càstig per la resistència a aquesta adequació. Alhora, aquesta opressió que s'invisibilitza a través de considerar aïllats i purament individuals els problemes de les dones que acudeixen al metge de capçalera, al psiquiatra i al psicòleg, té molt a veure, al nostre entendre, amb la violència simbòlica i amb la victimització secundària de la qual hem parlat en apartats anteriors.

Altres malalties com ara la fibromiàlgia, que curiosament afecten majoritàriament les dones de mitjana edat (entre 30 i 50 anys), ens fan pensar en una sobrecàrrega, en un cos al qual se li ha exigit massa. Apareix en forma de dolors i esgotament,

com si el cos s'hagués revoltat contra ell mateix i ara respongués amb la intensitat del dolor que se li ha infligit.

En la nostra pràctica clínica hem observat aquesta malaltia en dones amb un alt nivell de sobrecàrrega i situacions d'abús, la qual cosa ens fa pensar que molts d'aquests símptomes d'esgotament i de dolor que pateixen tantes dones esdevenen una al·legoria d'algun tipus d'opressió. En canvi, aquests patiments es categoritzen com a síndromes clínics i se'ls dóna una entitat mèdica desvinculada del context.

La medicina, disciplina biologista i androcèntrica, ha intentat sempre deslligar el dolor corporal del dolor psicològic, fent honor a la dicotomia racionalista que separa la psique del *soma* (cos). Concretament des d'aquest marc s'ha anomenat fibromiàlgia a una síndrome que engloba un conjunt de símptomes que es manifesten a nivell musculoesquelètic, en forma de rigidesa i dolor crònic.

Tot i així, la pressió dels imperatius de gènere, els treballs precaris, la hiperactivitat que no permet escoltar-se, el dolor silenciats i invisible deixen empremta en el cos. Els desitjos no expressats i la ràbia reprimida queden soterrats en la musculatura. Els mecanismes de regulació social exploten la nostra necessitat d'existència, de reconeixement, així que per poder ser acceptades socialment, a les dones

no se'ls permet sentir ni expressar ràbia, ni revoltar-se públicament.

La por a perdre aquest amor i el reconeixement dels altres motiva la sublimació o la introversió de les emocions no permeses socialment. Desitjos renunciats que se somatitzen en forma de replegament o autocensura alimentada per una necessitat d'existir, de ser estimada. Un ideal femení en el qual callar i sotmetre's i no expressar els desitjos és el model normatiu que s'ha de reproduir. Un ideal que produeix cossos malalts, emocionalment fràgils, on es puguin exercir altres formes de violència.

En la mateixa línia, també trobem que les malalties conegudes com a "trastorns de l'alimentació", entre elles l'anorèxia nerviosa i la bulímia, afecten molt majoritàriament les dones. Aquests trastorns han estat definits des del model mèdic com a psicopatologies individuals, és a dir, com a malalties pròpies dels individus, que poden ser afectades o no per variables externes.

Però què passaria si tractem aquests trastorns de l'alimentació com a símptomes enlloc de patologies? Nombroses veus estan ampliant les possibilitats a l'hora d'estudiar el fenomen de l'anorèxia nerviosa, canviant el punt de vista tradicional, mèdic i individualista per una perspectiva relacional i psicosocial en la qual la comprensió de les relacions de poder i gènere tenen un paper fonamental. Susan

Bordo entén l'anorèxia nerviosa com un trastorn específic i propi del context de la nostra era, atès que les patologies no són sinó el límit de les tensions —allò que no funciona bé, en definitiva— en una determinada cultura.

Dels seus plantejaments es desprèn el fet de poder comprendre les patologies, sobretot les patologies femenines, com un símptoma enlloc d'un trastorn, i un símptoma no només de la persona sinó també dels conflictes d'una societat determinada. En primer lloc, l'anorèxia nerviosa és un trastorn en el qual les persones experimenten el cos com a aliè a la seva persona. La gana també s'experimenta com un impuls aliè, que s'ha de controlar per controlar el cos. Segons Bordo, el que promou l'anorèxia és més el desig de control sobre el cos mitjançant la dieta que el desig d'estar prima.

Aquest desig de control seria un símptoma de les pressions que travessen la identitat de les dones en el moment actual, en el qual han de ser autònomes i independents i alhora esdevenir objecte de desig de l'altre. És com si la pretensió tradicionalment masculina de control i possessió de l'altre es reflectís en algunes dones en el seu cos. Així, el cos femení és quelcom aliè que s'ha de controlar i posseir.

A més, en el decurs d'una patologia com l'anorèxia, el fet de tractar el cos com a producte de consum, qüestió clau en el capitalisme tardà que

vivim en l'actualitat, s'expressa de forma aclaparadora. La cura del cos s'ha convertit en un procés en espiral inacabable, en el qual la satisfacció es troba més en el procés de modelació del cos que en el producte aconseguit: *What a fantasy, for your body to be changing!* (Quina fantasia, que el teu cos canviï!) es diu en una revista de culturisme. Llavors, el desig de la persona anorèxica és totalment mancat, ja que mai no hi ha prou control, el cos mai no està com hauria d'estar, en una mena d'addicció a "arribar a ésser", o en un ésser que mai no arriba.

El 'mobbing' o assetjament laboral

La discriminació de les dones en l'àmbit laboral és ben present en l'actualitat. A l'Estat espanyol les dones cobren fins a un 30 per cent menys que els homes. Les causes poden ser múltiples, però els moviments feministes denuncien la forta associació que encara hi ha entre les dones i l'àmbit privat, ja que elles són les principals encarregades de la cura de la família i de la llar.

Un altre fenomen recent que podem associar a la violència de gènere en aquest àmbit és el del *mobbing* o assetjament psicològic a la feina. Aquest és definit per Hirigoyen com el conjunt de comportaments perversos executats des d'una posició de poder contra una persona jeràrquicament més feble en un context laboral. Efectivament és un problema que en general, tot i que no

exclusivament, repercuteix en les dones.

La finalitat de l'assetjador és despersonalitzar la víctima i inutilitzar-la per a les seves funcions a través de relegar-la, menysprear-la i negar-li la comunicació. Com a conseqüència d'aquest assetjament es poden provocar malalties tant psicològiques com físiques, i moltes vegades s'aconsegueix un abandonament voluntari de la feina.

En el cas de les dones, a aquest assetjament psicològic se li afegeix moltes vegades l'assetjament sexual. L'assetjament sexual en el lloc de treball es caracteritza per una sèrie de conductes que persegueixen un intercanvi sexual no desitjat per qui les rep, que impliquen una coerció atès que hi ha la intenció de causar perjudici o benefici en funció de si són acceptades o no, i que produeixen sentiments de malestar, humiliació i angoixa.

Aquestes conductes es veuen facilitades com més asimètrica és la relació. Per tant, podríem dir que quan es produeixen són la manifestació d'un reforçament recíproc de dues desigualtats, la sexual i la material. Per entendre aquesta posició de vulnerabilitat en què es produeixen aquestes conductes, a més de la discriminació sexual de les dones en l'ordre simbòlic que inferioritza i objectualitza, cal també tenir en compte el fet que, en el context laboral, les dones ocupen objectivament un lloc estructuralment inferior. Així

doncs, s'uneixen els dos fets, la relació patró-treballadora i la relació entre els sexes, és a dir, l'abús de poder i la discriminació sexual (una altra forma d'abús de poder).

Les conseqüències de no sotmetre's a les demandes de l'assetjador poden ser des de no obtenir una feina, no poder emprendre tasques de més responsabilitat, trasllats a àrees o tasques més desvalorades o fins i tot l'acomiadament.

L'assetjament sexual

L'assetjament sexual és una altra manifestació de la violència vers les dones i és important donar-li una existència social particular per tal que sigui reconegut i degudament sancionat. Segons Velázquez, en aquest tipus d'assetjament s'entrecreuen la sexualitat, la violència i el poder. Aquesta conducta pot ser verbal, visual o física, però té sempre una connotació sexual, que es manifesta de forma intencional o repetitiva i provoca tensió, incomoditat, rebuig, i malestar en la persona a qui es dirigeix.

Les formes en què es pot manifestar van des de les mirades obscenes al cos femení i l'exhibició de gestos sexuals i obscens, la proximitat indesitjada, pessics "innocents", frecs "casuals" amb el cos, fins a comentaris sexuals, bromes i acudits grollers que denigren les dones, insinuacions, amenaces, trucades telefòniques mudes o amb sons suggerents,

missatges ofensius. Totes aquestes conductes es consideren assetjament sexual quan malgrat no ser ben rebudes es repeteixen insistentment i generen molta incomoditat i pertorbació cap a les dones.

L'assetjament sexual es pot manifestar en la família, el treball o l'escola i també moltes dones el pateixen al carrer sota la forma de comentaris desagradables o en ocasions a través de tocs o freds en mitjans de transport o altres espais públics. L'efecte que produeix en les dones és d'intimidació, coerció i sentiment d'amenaça permanent.

En alguns contextos, aquests assetjaments s'han disfressat d'afalacs i són més o menys tolerats socialment, malgrat que posen de manifest la llibertat que s'atribueixen molts homes a l'hora d'envair l'espai íntim de les dones encara que elles no ho desitgin i fins i tot ho trobin ofensiu. Aquestes conductes se sostenen sobre creences que reifiquen la percepció de la dona passiva que espera ser seduïda. Les seves resistències s'interpreten com una forma particular de seduir, de manera que un "no" es considera com un "sí" i es dóna per descomptat que les dones sempre estan disposades a satisfer sexualment els requeriments masculins.

La percepció d'aquest risc real, que totes les dones d'una manera o d'una altra hem viscut, ens obliga a interioritzar aquest sentiment de vulnerabilitat, ens obliga a estar atentes i a la defensiva, i a esmerçar energies en el registre

perceptiu d'aquestes actituds.

L'empobriment femení

Dins del marc de l'economia capitalista, el patriarcat assigna a la dona la posició de cura i reproducció de la vida sota la protecció de l'home, cap de família. En aquesta jerarquia la dona esdevé un ésser de segona categoria, amb menys drets i amb el deure d'ocupar-se de la reproducció i de la cura de l'entorn domèstic. Mentre l'home és qui ha de fer la feina assalariada fora de la llar, la qual cosa també li permet participar en l'àmbit social i polític, la dona en canvi ha de desenvolupar la seva feina no remunerada dins de l'espai domèstic.

Així doncs, aquí ja es produeix una polarització que assigna als homes l'espai públic (la feina, la política, l'oci) i a les dones el privat (la casa, les tasques domèstiques, la cura). Quedar atrapades en aquests espais i aquestes característiques que se'ls ha atribuït de forma natural, afavoreix la dependència econòmica i per tant la pobresa, sobretot quan es trenquen els vincles amb la parella. Això fa que la reproducció d'aquests estereotips suposi més inseguretats i vulnerabilitat econòmica en el nostre entorn on l'economia és fonamental.

En els casos en què les dones volen incorporar-se al treball assalariat, topen amb les contradiccions d'haver estat socialitzades per fer-se

càrrec de l'entorn domèstic i la impossibilitat de conciliar ambdós móns. Igualment moltes dones troben que són elles les que han de fer aquest esforç de conciliació i han de sostenir una doble càrrega laboral, una sobrecàrrega que repercuteix en la seva salut. Això suposa també un handicap en relació amb els seus companys homes.

Més enllà d'aquest problema, la necessitat de continuar fent-se càrrec de la cura dels altres (fills, parella, gent gran) fa que les dones siguin les que més sovint treballen en el àmbit dels serveis o de l'educació, ja que permeten una feina a temps parcial compatible amb les tasques domèstiques. També són les dones qui majoritàriament fan feines precàries, submergides i mal pagades. De totes aquestes feines, la més invisible pel seu caràcter "voluntari" és la feina domèstica, que si bé produeix riquesa i té una gran repercussió en la riquesa d'un país, paradoxalment no és remunerada. D'altra banda, tampoc no està reconeguda socialment ni repartida.

A més a més, el fet que les dones es facin càrrec d'aquestes tasques fa que es generi un estalvi en infraestructures socials destinades a la cura de les persones amb dependència. Aquesta sobrecàrrega se sosté per la necessitat que tenen les dones de ser reconegudes i valorades i té conseqüències per a la seva salut i autoestima. Què passaria si les dones deixessin de fer aquest treball de sosteniment de la

vida?

La discriminació salarial és també un fet objectivable que evidencia les desigualtats entre homes i dones ja que, com ja em comentat anteriorment, a l'Estat espanyol obtenen uns guanys mitjans un 30 per cent inferiors als dels homes.

Així doncs les dones no només tenen problemes objectius a l'hora de desenvolupar una feina remunerada sinó que es troben amb forts problemes subjectius que la lliguen a l'entorn domèstic sota l'amenaça de ser mala mare, egoista, o de posar en perill les relacions de parella.

L'estigmatització

Les dones que infringeixen les normes del gènere, és a dir, que no segueixen allò que se'ls assigna socialment, com ara la docilitat, la dolçor, la fidelitat, l'esperit de sacrifici, tenen algun tipus de sanció social. Aquestes característiques es consideren naturals i obligatòries per a les dones, i s'imposen mitjançant l'exercici sistemàtic de control, des de la subtilitat de la violència simbòlica fins a l'agressió física, amb l' objecte d'alliçonar i dissuadir futures transgressions.

Dolores Juliano traça un gràfic de cercles concèntrics on detalla la forma i l'abast d'aquesta resposta dissuasòria que va des dels prejudicis fins a l'agressió física. El primer cercle engloba la violència simbòlica de la desvalorització a través dels

prejudicis que incapaciten i infantilitzen la dona. Hi ha un segon cercle que té a veure amb la discriminació o l'exclusió de les dones de determinats àmbits i funcions, com ara rebre un salari menor, la desvalorització del treball domèstic i el sexisme en el llenguatge. Per últim, en el cor d'aquest cercle hi trobem aquella violència material que va des d'insults a agressions físiques i assassinats.

Si bé totes les dones, només pel fet de ser-ho, patim algun tipus de discriminació o agressions més o menys encobertes, imaginem-nos com s'ha d'accentuar en col·lectius de dones que s'allunyen més del model considerat normatiu de feminitat. Per exemple les immigrants, les treballadores sexuals, les dones amb orientacions sexuals no heterosexuales, les mares soles, les dones que tenen discapacitats.

Les treballadores sexuals encarnen el mite de la mala dona, la dona descarrilada, o la pobra víctima explotada, i és tanta la violència que pateixen, tan implacable, que fins i tot la denominació ja es converteix en un insult que obre camí cap a l'agressió física. Cada vegada que aquesta agressió es produeix, la societat no fa res per protegir-les, com si pel fet d'existir ja mereixessin l'agressió.

Aquesta violència múltiple que s'exerceix contra elles actua al mateix temps de pedagogia, segons Juliano, "perquè serveixi d'escarment a les altres dones, per mostrar que per més malament que els

vagi dintre dels models de gènere establerts, encara podria anar-los pitjor si se n'apartessin".

Segons l'autora aquestes agressions dibuixen els límits d'inclusió i exclusió del nostre sistema social, que sanciona a qui s'aparta de les normes amb més contundència com més gran sigui la distància amb el que està establert.

PREGUNTES QUE NO ENS HEM DE FER

A partir de tot allò que hem anat esbossant en aquestes pàgines creiem que s'ha fet palesa aquesta relació íntima entre la identitat de gènere i determinades pràctiques socials violentes que hem anat configurant col·lectivament en la nostra realitat social. Les persones som constituïdes pel nostre entorn i a la vegada incidim sobre el mateix. Per tant, fent referència a la identitat femenina, aspectes com ara el treball domèstic i de cura dels altres, els treballs precaris, la doble jornada, la contracepció, l'avortament, la violació, la prostitució, la pornografia, etc... no són fets merament socials per a les dones, sinó que són esdeveniments polítics i constitutius del propi sentit de si mateixes i poden esdevenir una forma de violència potencial o manifesta. Ja durant els anys 70, els grups d'autoconsciència de dones oferien espais per explorar experiències i sentiments personals i la pròpia concepció de la vida quotidiana, espais que van revelar una relació entre socialitat i identitat que es va expressar amb el lema "allò personal és polític".

Un exemple explícit d'aquesta relació la trobem

en l'experiència de la violència que s'ha inscrit en el cos de les dones i que s'expressa en una potencial vulnerabilitat a ser víctimes. Amenaça que ja no depèn de que l'acte violent en si es materialitzi, sinó que s'ha interioritzat en forma de por i d'autocontrol davant la possibilitat de l'agressió, sigui aquesta material o simbòlica.

Per tant des d'aquestes pàgines hem intentat construir una representació de la violència de gènere que vagi més enllà del maltractament purament físic vers les dones, per poder comprendre que aquesta violència va molt més lligada a com construïm les identitats de feminitat i masculinitat. Per això qualsevol persona que s'intenti deslligar dels imperatius socials del gènere és susceptible de patir aquesta violència, i amb major grau si el seu posicionament social és més vulnerable, tal i com es fa palès en el cas de la dona. I també per això la violència de gènere va més enllà de les agressions físiques a dones per part de les seves parelles o ex parelles, així com també molt més enllà dels problemes individuals o psicològics de maltractadors i maltractades. És en aquest sentit que també cal remarcar que la violència mai és culpa de les dones, tot i que a vegades vist des de lluny ens pugui semblar que és així. Aquest és un miratge que provoca la pròpia situació abusiva: que sembli que siguin elles les responsables de tot plegat.

Aquesta concepció de la violència de gènere

explica perquè en tantes ocasions és tan difícil traçar una frontera entre aquelles relacions que violenten i les que no ho fan. Hem volgut remarcar que ja no és possible aquesta divisió de forma clara i visible, sinó que es tracta d'una continuïtat a vegades difícil de percebre. I aquesta és la tasca que creiem és imprescindible per poder aturar la violència, fer visible aquesta altra violència que penetra en els cossos i els afectes, constituint persones vulnerables a la violència donada la seva adscripció a identitats normatives, les quals tenen com a teló de fons la ideologia patriarcal. Creiem fonamental poder anar deconstruint aquesta violència més subtil i invisible que fa violentables les dones. Aquesta possibilitat de qüestionament restitueix un espai provisional i limitat de llibertat, i obre l'esperança a imaginar noves formes de ser que deixin més espai per identitats més flexibles des d'on viure els desitjos sense por. Nous models de ser que es sostinguin en aquest joc d'equilibris que és la vida, oberts a ser recomposats de nou quan se'ns facin estrets i limitadors, sense que això no suposi cap amenaça per l'altre.

Bibliografia

- **Bengoechea, M.** (2006). *Reflexiones sobre el lenguaje como vehículo de (re)producción de la violencia de género*. Ponència presentada al congrés "Violencia de género: Nuevo pacto entre mujeres y hombres". Màlaga.
- **Braidotti, R.** (2000). *Sujetos nómadas*. Barcelona: Paidós.
- **Bromfenbrenner, U.** (1979). *La ecología del desarrollo humano*. Barcelona: Paidós, 1987.
- **Bordo, S.** (1988). "Anorexia nervosa: psychopathology as the crystallisation of culture". A: Diamond, I. i Quinby, L. (ed.) (1988). *Feminism & Foucault: Reflections on Resistance*. Boston: Northeastern University Press.
- **Burin, M. i Meler, I.** (2000). *Varones. Género y subjetividad masculina*. Buenos Aires: Paidós.
- **Butler, J.** (1993). *Bodies that matter. On the discursive limits of sex*. Londres: Routledge.
- **Butler, J.** (1997). *Mecanismos psíquicos del poder. Teorías sobre la sujeción*. Madrid: Càtedra, 2001. *Feminismos*.

- **Corsi, J.** (1995). *Violencia familiar*. Barcelona: Paidós.
- **De Beauvoir, S.** (1949). *Le deuxième sexe*. París: Gallimard.
- **Fernández, A. M.** (1994). *La mujer de la ilusión. Pactos y contratos entre hombres y mujeres*. Buenos Aires: Paidós.
- **Foucault, M.** (1975). *Los anormales*. Madrid: Akal, 2001.
- **Foucault, M.** (1984). *La hermenéutica del sujeto*. Madrid: La Piqueta, 1994.
- **Freud, S.** (1905). *Tres ensayos para una teoría sexual*. A *Obras completas*, vol. 2. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva.
- **Gil, E., Pujal, M., Ñañez, A., Garay, A., Lara, T. i Martínez, L.** (2003). "Globalización y subjetividad: una mirada de género". *Encuentros en psicología social*, vol. 1 núm. 4, pàg. 233–237.
- **Juliano, D.** (2004). *Excluidas y marginales*. Madrid: Ediciones Cátedra.
- **Haraway, D.** (1991). *Ciencia, cyborgs y mujeres. La reinvencción de la naturaleza*. Madrid: Ediciones Cátedra, 1995.
- **Healy, N.** (1991). "The Yentl Syndrome". *N Engl J Med*. 325, pàg. 274.
- **Hirigoyen, M.F.** (1999). *El acoso moral. El maltrato*

- psicológico en la vida cotidiana*. Barcelona: Paidós.
- **Izquierdo, M. J.** (1998). *El malestar en la desigualdad*. Madrid: Ediciones Cátedra.
  - **Kelly, L.** (1988). *Surviving Sexual Violence*. Inglaterra: Polity Press.
  - **Kirkwood, C.** (1999). *Cómo separarse de su pareja abusadora*. Barcelona: Granica.
  - **Lledó, E.** (2005) *De llengua, diferència i context*. Barcelona: Institut Català de les Dones.
  - **Mora, E.** (2002). *Las clases sociales como forma de interacción social. Una estrategia de aproximación*. Tesis doctoral no publicada. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
  - **Mulvey, L.** (1975). "Visual Pleasure and Narrative Cinema". *Screen*, 16(3), pàg 6-18.
  - **Pujal, M.** (2005). *El feminisme*. Barcelona: Editorial UOC.
  - **Puleo, A.** (2006). *El patriarcado: ¿Una organización social superada?* www.mujaeresenred.net
  - **Sampson, E.** (1993). *Celebrating the other. A dialogical account of human nature*. Londres: Harvester Wheatsheaf.
  - **Sau, V.** (1995). *El vacío de la maternidad*. Barcelona: Icaria.
  - **Sennet, R.** (1998). *La corrosión del carácter. Las*

consecuencias personales del trabajo en el nuevo capitalismo.
Barcelona: Anagrama, 2000.

- **Valls, C.** (1994). *Mujeres y hombres: salud y diferencias.* Barcelona: Folio.
- **Velázquez, S.** (2003). *Violencias cotidianas violencia de género: escuchar, comprender, ayudar.* Barcelona: Paidós.
- **Villegas, M.** (1995). "Psicopatologías de la libertad (I) La agorafobia o la constricción del espacio". *Revista de psicoterapia*, 21, pàg. 17-40.
- **Walker, L.** (1979). *The Battered Women.* EUA: Them Harper and Row Publishers.